

Usvajanje sibilizacije u predškolske djece govornika kajkavskog i štokavskog narječja

---

Kuna, Zrinka

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:512247>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-08**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Usvajanje sibilizacije u predškolske djece govornika kajkavskog i
štokavskog narječja**

Zrinka Kuna

Zagreb, lipanj 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Usvajanje sibilizacije u predškolske djece govornika kajkavskog i
štokavskog narječja**

Zrinka Kuna

izv.prof.dr.sc. Jelena Kuvač Kraljević

Zagreb, lipanj 2018.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Usvajanje sibilizacije u predškolske djece govornika kajkavskog i štokavskog narječja* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Zrinka Kuna

Mjesto i datum: Zagreb, 19. lipnja 2018.

ZAHVALE

Zahvaljujem svojoj mentorici izv.prof.dr.sc. Jeleni Kuvač Kraljević na svim savjetima i komentarima kojima je poboljšala ovaj rad. Još više zahvaljujem na razumijevanju i ljudskosti koju mi je pokazala kada mi je to bilo potrebno.

Zahvaljujem vodstvu i djelatnicima DV Maslačak u Đurđevcu, DV Sjenčica i DV Pčelica u Osijeku što su mi omogućili i pomogli u brznoj provedbi istraživanja u svojim institucijama.

Zahvaljujem svojoj kolegici i prijateljici Mateji Gabaj i njezinoj obitelji koja me tako srdačno ugostila u Đurđevcu i omogućila mi da brzo i lako dođem do uzorka govornika kajkavskog narječja.

Zahvaljujem i svim svojim drugim prijateljima u Zagrebu i Osijeku koji su mi uljepšali ovo studentsko razdoblje i učinili ga najzabavnijim u životu.

Zahvaljujem svoj široj obitelji i rodbini na podršci i brizi sve ove godine.

Konačno, najviše želim zahvaliti svojim roditeljima i bratu na bezuvjetnoj podršci i ljubavi koju mi pružaju cijeli život. Bez njih nikada ne bih ovo ostvarila.

Posebno želim istaknuti svoga oca Branka kojemu posvećujem ovaj diplomski rad. On je prenio na mene svoju ljubav i strast prema jeziku, „najmoćnijem oružju na svijetu.“ Da nije bilo njega, ne bih se ni odlučila za studij logopedije i zaljubila u ovu profesiju. Neizmjerne sam zahvalna na svemu što me naučio i što je uvijek vjerovao u mene više nego ja sama.

Tata, ovo je za tebe i zbog tebe.

Usvajanje sibilizacije u predškolske djece govornika kajkavskog i štokavskog narječja

Zrinka Kuna

izv.prof.dr.sc. Jelena Kuvač Kraljević

Logopedija

Sažetak

Sibilizacija je zamjenjivanje mekonepčanih suglasnika sibilantima u dativu i lokativu jednine imenica ženskog roda, nominativu, dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica muškog roda, 2. licu jednine imperativa i u nesvršenih glagola (Barić i sur., 1995). Dosadašnje spoznaje o usvajanju sibilizacije proistječu iz istraživanja usvajanja imenske morfologije, a rezultati tih istraživanja govore da sve dobne skupine predškolske djece imaju teškoća s provođenjem sibilizacije u nominativu množine. No, sibilizacija se ne provodi u jednakoj mjeri u svim narječjima. Primjerice, neprovođenje sibilizacije jedno je od obilježja kajkavskog narječja, tako da postoji mogućnost da rezultati istraživanja ovise o narječju kojim ispitanici govore.

Cilj je ovog rada proučiti i usporediti usvajanje sibilizacije u četverogodišnje i šestogodišnje djece govornika kajkavskog i štokavskog narječja. U istraživanju je sudjelovalo osamdesetero djece: 20 četverogodišnjaka govornika kajkavskog narječja, 20 četverogodišnjaka govornika štokavskog narječja, 20 šestogodišnjaka govornika kajkavskog i 20 šestogodišnjaka govornika štokavskog narječja. Sibilizacija je ispitana u lokativu jednine imenica ženskog roda i nominativu množine imenica muškog roda slikovnim testom oblikovanim u svrhu ovog istraživanja.

Rezultati kvantitativne analize pokazuju da četverogodišnjaci i šestogodišnjaci govornici štokavskog narječja proizvode statistički značajno više sibiliziranih oblika u oba ispitana padeža od svojih vršnjaka govornika kajkavskog narječja. Također, u oba padeža statistički je potvrđen napredak u broju proizvedenih sibiliziranih oblika između četverogodišnjaka i šestogodišnjaka govornika štokavskog narječja, dok kod govornika kajkavskog narječja ta razlika nije statistički značajna. Dobiveni rezultati sugeriraju da se ne mogu imati ista očekivanja od djeteta govornika kajkavskog i štokavskog narječja kada je riječ o provedbi sibilizacije. Rezultati upućuju na velik utjecaj koji narječje kao djetetov primarni idiom ima na jezično usvajanje. Također, istraživanje ističe koliko je važno da su logopedi upoznati s obilježjima hrvatskih narječja kako bi mogli razlikovati pogreške u dječjem jeziku od dijalektnih obilježja. Konačno, radi stvaranja jasnije slike usvajanja hrvatskog jezika potrebno je više istraživanja provedenih na uzorku djece iz cijele Hrvatske.

Ključne riječi: *sibilizacija, imenska morfologija, predškolska djeca, okomita dvojezičnost*

Acquisition of Sibilization in Preschool Children Speaking Kajkavian and Shtokavian Dialects of Croatian

Zrinka Kuna

Prof. Jelena Kuvač Kraljević, PhD
Speech-Language Pathology

Abstract

Sibilization is replacing velars with sibilants in dative and locative singular of feminine nouns, in nominative, dative, locative and instrumental of masculine nouns, in the second person singular of imperative and in imperfective verbs (Barić et al., 1995). Previous knowledge about the acquisition of sibilization comes from the research of the acquisition of noun morphology. The research results indicate that all age groups of preschool children have difficulties with applying the rules of sibilization in nominative plural. Sibilization, however, occurs to various extents in different dialects. For example, it often does not occur in the Kajkavian dialect and it is possible that the research results depend on the dialect spoken by respondents.

The purpose of this research was to investigate and compare the acquisition of sibilization in preschool children speaking the Kajkavian and the Shtokavian dialects of Croatian. Eighty preschool children participated in the survey: twenty 4-year-old children speaking the Kajkavian dialect, twenty 4-year-old children speaking the Shtokavian dialect, twenty 6-year-old children speaking the Kajkavian dialect and twenty 6-year-old children speaking the Shtokavian dialect. Sibilization was examined in locative of feminine nouns and in nominative of masculine nouns by means of a picture test made for the purpose of this research.

With respect to the number of produced sibilized forms, the results of the quantitative analysis reveal that there is a statistically significant difference between 4-year-old speakers of the Kajkavian and the Shtokavian dialects as well as between 6-year-old speakers of both dialects. In addition, the progress in the number of acquired sibilized forms in 4-year-old and 6-year-old speakers of the Shtokavian dialect has been statistically confirmed. This progress is not statistically significant for the speakers of the Kajkavian dialect. The given results suggest that, with respect to the acquisition of sibilization, different results are to be expected from children speaking the Kajkavian and the Shtokavian dialects. The results point to the importance of the child's primary idiom in the process of language acquisition. Besides, the research demonstrates that a speech and language therapist should have a good command of Croatian dialects in order to be able to distinguish mistakes in a child's speech from the features of a child's dialect. Finally, in order to gain a clear understanding of the acquisition of Croatian, it is necessary to conduct more researches on samples comprising children from the whole Croatia.

Key words: *sibilization, noun morphology, preschool children, vertical bilingualism*

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Teorije jezičnog usvajanja	2
1.2. Usvajanje imenske morfologije hrvatskog jezika	6
1.2.1. Hrvatski jezik i morfologija.....	6
1.2.2. Istraživanja usvajanja imenske morfologije hrvatskog jezika	6
1.3. Imanentna i normativna gramatika	10
1.4. Hrvatska narječja.....	11
1.4.1. Kajkavsko narječje	11
1.4.2. Štokavsko narječje.....	12
1.5. Utjecaj narječja i drugih idioma na jezično usvajanje.....	13
1.6. Sibilizacija.....	15
2. Cilj i problem istraživanja	18
3. Metode istraživanja	19
3.1. Uzorak ispitanika.....	19
3.2. Ispitni materijal	19
3.3. Način provođenja istraživanja	20
3.4. Varijable.....	20
3.4. Obrada podataka.....	20
4. Rezultati i rasprava.....	22
4.1. Lokativ jednine imenica ženskog roda	22
4.1.1. Narječje	22
4.1.2. Dob.....	24
4.1.3. Analiza pogrešaka	25
4.2. Nominativ množine imenica muškog roda	27
4.2.1. Narječje	27
4.2.2. Dob.....	29
4.2.3. Analiza pogrešaka	31
5. Potvrda pretpostavki.....	34
6. Zaključak.....	35
7. Literatura.....	37
8. Prilozi.....	41

1. Uvod

Sustavna proučavanja usvajanja hrvatskog jezika započela su 90-ih godina prošloga stoljeća. Iako se velik broj istraživanja odnosi na usvajanje morfologije, i dalje postoje nepoznanice o usvajanju pojedinih aspekata te jezične sastavnice. To ne treba čuditi jer je usvajanje morfologije u morfološki bogatom jeziku kao što je hrvatski dug i složen proces. Ovaj rad pokušat će otkriti nove spoznaje o usvajanju jednog malog dijela morfologije hrvatskog jezika, a to je sibilizacija. Istražit će se i usporediti provedba pravila sibilizacije isključivo u imenskoj morfologiji u četverogodišnje i šestogodišnje djece govornika dvaju hrvatskih narječja u kojima postoji velika razlika u provođenju sibilizacije - kajkavskom i štokavskom.

Osim toga, rad na početku donosi kratak pregled teorija jezičnog usvajanja s naglaskom na usvajanje morfologije, dosadašnje spoznaje i istraživanja usvajanja imenske morfologije hrvatskog jezika, usporedbu normativne i imanentne gramatike, osnovna obilježja kajkavskog i štokavskog narječja, dosadašnje spoznaje o utjecaju narječja i drugih idioma na usvajanje jezika te pregled sibilizacije.

1.1. Teorije jezičnog usvajanja

Pitanje usvajanja jezika pitanje je koje već desetljećima i stoljećima intrigira znanstvenike različitog područja djelovanja. Rađaju li se djeca s urođenošću za usvajanje jezika ili ga uče od svoje okoline? Dilema priroda ili okolina (eng. *nature or nurture*) ostaje do danas nerazjašnjena. Sve teorije jezičnog razvoja mogu se podijeliti na formalne i funkcionalne (Kuvač i Palmović, 2007). Svaka teorija sadrži neke dobre i dokazive argumente, ali nijedna teorija ne objašnjava u cijelosti proces jezičnog usvajanja. Zato Kuvač i Palmović (2007) govore o usvajanju jezika kao o formalno-funkcionalističkom procesu.

Iako istraživanja usvajanja jezika sežu i mnogo ranije, usvajanje jezika postalo je jednim od središnjih lingvističkih područja 50-ih godina prošloga stoljeća (Kuvač i Palmović, 2007). Tada je najutjecajnija psihološka teorija bio **bihevizizam**. Najpoznatijim predstavnikom bihevizizma smatra se psiholog B. F. Skinner (Littlewood, 1984). U svojoj knjizi *Verbal Behaviour* iz 1957. Skinner jezik uspoređuje s ponašanjem. Prema bihevizistima osnova za učenje svakog ponašanja, pa tako i jezika, jest potkrepljenje. U usvajanju jezika potkrepljenje je roditeljska pozornost i pohvala za djetetovo jezično ponašanja (Skinner, 1957; prema Kuvač i Palmović, 2007). Naime, dijete imitira ono što čuje u svojoj okolini, a roditelji prepoznaju djetetove pokušaje da bude što sličnije odraslom modelu i nagrađuju ga svojim reakcijama odobravanja. Da bi dijete dobilo što više takve „nagrade“, ono nastavlja s jezičnom proizvodnjom (Skinner, 1957; prema Littlewood, 1984). Dakle, prema bihevizistima djeca usvajaju gramatička pravila jezika kroz imitaciju onoga što čuju te pozitivno i negativno roditeljsko potkrepljenje. Točne gramatičke oblike roditelji pozitivno potkrepljuju i dijete ih ponovno upotrebljuje, a pogrešne oblike roditelji negativno potkrepljuju, tako da ih dijete više neće koristiti.

No, ovakvo shvaćanje jezičnog usvajanja ima manjkavosti, a prvi je na njih ukazao Noam Chomsky (1959). On smatra da se usvajanje tako složenog sustava kao što je jezik ne može objasniti jednostavnim modelom kakav je Skinner predstavio. Taj model ne objašnjava zašto djeca mogu proizvesti beskonačan broj kombinacija koje nisu nikada čula i prema tom modelu jezik bi se usvajao vrlo sporo, a Chomsky ističe da djeca prirodno i bez većeg napora usvajaju jezik. Osim toga, Skinneru je zamjerao korištenje terminologije iz laboratorijskih istraživanja (npr. podražaj, odgovor) za opisivanje pojava koje se događaju u svakodnevnom životu. Upravo je Chomsky bio najveći Skinnerov kritičar i začetnik **generativizma**, teorije koja je unijela velike promjene u lingvistiku općenito i područje istraživanja jezičnog

usvajanja. Međutim, treba istaknuti da generativna gramatika nije jedna teorija, već se sastoji od više njih (Mihaljević, 2001). U nastavku su spomenute i kratko objašnjene samo neke.

Budući da je usvajanje jezika u različitim jezicima i kulturama slično, Chomsky smatra kako postoji urođeni jezični modul (Kuvač i Palmović, 2007). On taj modul naziva mehanizam za usvajanje jezika (eng. *language acquisition device* - *LAD*), a sadržaj su tog modula načela univerzalne gramatike. Jackendoff (2002) govori o univerzalnoj gramatici kao početnom stanju s kojim dijete počinje usvajati jezik, a mehanizam za usvajanje jezika (eng. *LAD*) zapravo je mehanizam zahvaljujući kojem dijete od početnog stanja dostiže konačno stanje ciljane gramatike. Prema teoriji načela i parametara univerzalna gramatika sastoji se od načela koja su jednaka za sve jezike i parametara koji su specifični za pojedini jezik. Ono što dijete mora učiniti da bi moglo usvojiti određeni jezik jest podesiti parametre specifične za taj određeni jezik (Hoff, 2001).

Chomsky usvajanje jezika uspoređuje s učenjem hodanja (Radford, 1997). Oboje je dio ljudskog genetskog naslijeđa. Upravo zbog toga djeca nesvjesno, bez velikog napora i izravne poduke usvajaju jezik. Osim toga, još jedan od argumenata Chomskog za teoriju univerzalne gramatike jest i brzina kojom djeca usvajaju jezik (Hoff, 2001). Budući da su načela univerzalne gramatike urođena, djeca ih ne moraju učiti i to ubrzava proces usvajanja.

S druge strane, teoriji univerzalne gramatike osporava se da u potpunosti objašnjava usvajanje jezika. Primjerice, prema takvim shvaćanjima usvajanje morfologije odvija se po principu „sve ili ništa“, dakle kada dijete usvoji određeno pravilo, primjenjuje ga na svim riječima te paradigme (Atkinson, 1992; prema Kuvač i Cvikić, 2005a). To je opovrgnuto u mnogim jezicima, između ostalog i u hrvatskom (Kuvač i Cvikić, 2005a). Ono što je zajedničko svim generativističkim hipotezama i teorijama jest činjenica da je metodologija ovakvih jezičnih istraživanja vrlo zahtjevna (v. Kuvač i Palmović, 2007).

Alternativa biheviorističkom i generativističkom pogledu na jezično usvajanje jest **konekcionizam**. Konekcionizam je širi pristup unutar kognitivne znanosti, a pokušava objasniti kako je predstavljeno znanje u umu, od čega se misli sastojte i objasniti općenito proces učenja (Hoff, 2001). Što se tiče usvajanja jezika, konekcionisti smatraju da je jezični razvoj rezultat interakcije između općenitog mehanizma učenja i visokostrukturirane okoline (Plunkett i Schafer, 1999; prema Hoff, 2001).

Prema konekcionističkom modelu jezičnog usvajanja važno je pratiti tijek jezičnog usvajanja, pogotovo greške koje dijete proizvodi (Kuvač i Palmović, 2007). Pri tome točnost gramatičkih oblika prati krivulju oblika slova U. U literaturi se često za objašnjenje uzima primjer usvajanja prošlog vremena (eng. *Past Tense*) u engleskom jeziku (npr. Pinker i Prince, 1988; Hoff, 2001; Kuvač i Palmović, 2007; Hržica, 2012). Naime, u početku kada dijete ne barata velikim brojem riječi, ono sve oblike uči kao pojedinačne riječi. Tako isprva usvaja točne oblike nepravilnih glagola u prošlom vremenu (npr. *go > went*). No s vremenom dijete usvaja pravilo za tvorbu prošlog vremena (dodavanje nastavka *-(e)d*) i poopćava ga, odnosno primjenjuje i na nepravilne glagole (**goed*). Daljnjim jezičnim razvojem dijete će se vratiti na prvotni oblik nepravilnog glagola (*went*). Za detaljniji opis konekcionističkog modela v. Pinker i Prince (1988).

U hrvatskom jeziku ne postoje nedvosmisleni podaci koji bi išli u prilog konekcionističkom modelu (Kuvač i Palmović, 2007), ali istraživanja su pokazala slična poopćavanja. U glagolskoj morfologiji opisana su poopćavanja nastavka *-m* za 1. lice jednine prezenta na glagole *htjeti* i *moći* (Kuvač i Palmović, 2007; Hržica, 2012). O poopćavanjima u imenskoj morfologiji bit će riječ u poglavlju 1.2.2. No, važno je naglasiti kako pojam poopćavanja nije važan samo za konekcionizam, već ga i druge teorije objašnjavaju u skladu sa svojim tezama.

Konekcionistički način usvajanja morfologije suprotan je generativističkom načelu usvajanja po principu sve ili ništa, no i unutar generativizma ima modela koji objašnjavaju usvajanje U krivulje, npr. generativistički dvotračni model Rogera Browna (Kuvač i Palmović, 2007).

Još jedna od utjecajnih teorija u usvajanju morfologije jest **teorija prirodne morfologije** koja je dio šire teorije prirodnog jezika (Crocco Galeas, 2001). Cilj teorije prirodne morfologije jest opisati usvajanje morfologije uspoređujući podatke iz različitih jezika (Kuvač i Palmović, 2007). Budući da je poznato da je većina teorija oblikovana na temelju istraživanja u engleskom jeziku, teorija prirodne morfologije temeljena je većinom na istraživanjima u jezicima bogate morfologije (Gillis, 1998; prema Kuvač i Palmović, 2007).

Pobornici ove teorije smatraju prirodnim one morfološke strukture koje su u jeziku češće, usvajaju se rano, otporne su na jezične promjene, manja je vjerojatnost da će biti pogođene uslijed jezičnog poremećaja (npr. afazije), lake su za dekodiranje (Crocco Galeas, 2001). Prema tome, prirodnije su one morfološke strukture s manje glasovnih promjena i zato se one ranije usvajaju. To je dokazano i u hrvatskom jeziku gdje djeca primjerice prije usvajaju glagole 4. i 5. vrste jer su transparentniji, stoga i druge glagole poopćavaju prema tim dvjema

paradigmama (Kuvač i Palmović, 2007; Anđel i sur., 2000; Hržica, 2012). Ista stvar događa se i u imenskoj morfologiji. Djeca će prije usvojiti paradigme bez glasovnih promjena. Imajući to na umu, pretpostavilo se da će djeca stoga često upotrebljavati umanjence jer one ne sadrže glasovne promjene (Kuvač i Palmović, 2007). Ta je pretpostavka potvrđena u hrvatskom (Kuvač i Palmović, 2001; Kuvač i Cvikić, 2003) i drugim jezicima - u litvanskom (Savickienė, 1998; prema Kuvač i Palmović 2007), ruskom (Voeykova, 1998; prema Kuvač i Palmović, 2007), srpskom (Ševa i sur., 2007).

Kuvač i Palmović (2007) objašnjavaju kako za ovu teoriju postojanje paradigmi ili mini paradigmi znači da je dijete naučilo pravilo, a ne da je došlo do nekog oblika prizivanjem iz pamćenja. Isti autori ističu kako je na taj način teško znati je li dijete proizvelo točan oblik primjenjujući pravilo ili prizivajući taj oblik iz pamćenja.

Teorije društvene interakcije funkcionalne su teorije koje ističu važnost komunikacije za usvajanje jezika, a ono što ih razlikuje jest to koliko smatraju komunikaciju važnom za jezično usvajanje. Tomasello i suradnici (Tomasello, 1982; Carpenter, Nagell, Tomasello, 1998; prema Hoff, 2001) smatraju jezik socijalnom vještinom koja se oblikuje kroz različite društvene funkcije i interakcije.

Govoreći o usvajanju gramatike, Tomasello i Lieven (2008; prema Tanacković Faletar i Matovac, 2009) ističu tri čimbenika bitna za taj proces, a to su čestotnost, dosljednost i složenost. Učestaliji morfemi, riječi i konstrukcije usvajaju se brže. Dosljednost povezanosti određenog oblika s određenom nakanom ubrzava usvajanje tog oblika. Konačno, za usvajanje složenih konstrukcija bit će potrebno više vremena. Nadalje, Tomasello ističe da se dječji jezik ne može proučavati bez da se u obzir uzima jezik odraslih. Prema ovoj teoriji, razlog zašto neki oblici postoje u dječjem jeziku jest postojanje istih tih oblika u jeziku odraslih (Theaston i sur., 2003; prema Kuvač i Cvikić, 2005a). Također, Tomasello je oblikovao pretpostavku glagolskih otoka (eng. *verb-island hypothesis*) koja govori da glagole, koje dijete u ranom razvoju koristi, okružuju uvijek iste imenice (Tomasello, 1992). Moguće objašnjenje te pojave jest činjenica da dijete u početku nema sposobnost dekontekstualizacije. Naime, kada dijete čuje neku riječ, nemoguće mu je znati odnosi li se ta riječ na cijeli objekt, njegov dio ili neko od njegovih obilježja. Zato je važan kontekst i zajedničko usmjeravanje pozornosti djeteta i roditelja (ili neke druge osobe) na određeni predmet ili dio predmeta. Budući da roditelji blizanaca moraju pozornost dijeliti na dva djeteta, pobornici ovakvih teorija u svojim istraživanjima često koriste i studije blizanaca (Kuvač i Palmović, 2007).

1.2. Usvajanje imenske morfologije hrvatskog jezika

Prema tipološkoj klasifikaciji hrvatski jezik flektivni je jezik, morfološki vrlo bogat (Kuvač i Cvikić, 2005a; Xanthos, 2011). Razlikuju se dvije vrste morfologije - fleksijska i derivacijska. Fleksijska morfologija rezultira različitim oblicima iste riječi (npr. *sunce* - *sunca*, *suncu*, *suncem*...), dok derivacijska morfologija kao rezultat dodavanja morfema na riječi ima tvorbu novih riječi (*sunce* - *sunčev*, *sunčan*, *sunčati*...). Ovaj rad bavi se samo fleksijskom morfologijom i kada se govori o usvajanju imenske morfologije, misli se na fleksijsku morfologiju.

1.2.1. Hrvatski jezik i morfologija

U hrvatskom jeziku postoje tri roda (muški, ženski i srednji), dva broja (jednina i množina) te sedam padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokativ i instrumental). Postoje tri vrste sklonidbe ili deklinacije nazvane po nastavku u genitivu jednine (Težak i Babić, 2005). To su *a*-sklonidba po kojoj se sklanjaju imenice muškog i srednjeg roda (npr. brod, polje), *e*-sklonidba po kojoj se sklanjaju imenice ženskog i manjim dijelom muškog roda (npr. sestra, tata) te *i*-sklonidba po kojoj se sklanjaju imenice ženskog roda s ništičnim ili nultim morfemom u nominativu jednine (npr. sol, ljubav). Bitno je spomenuti još dvije pojave karakteristične za imensku morfologiju, a to su morfološka homonimija i sinonimija (Kuvač i Cvikić, 2005a). Morfološka sinonimija uključuje postojanje više oblika za jedan padež (npr. genitiv množine imenice školjka - školjaka, školjki, školjkā (Težak i Babić, 2005)). Suprotno, morfološka homonimija jest pojava kada jedan gramatički morfem označava više gramatičkih kategorija (npr. nastavak *-e* označava genitiv jednine i nominativ množine imenica ženskog roda *e*-sklonidbe). U različitim sklonidbama događaju se i različite glasovne promjene - palatalizacija, sibilizacija, nepostojano *a*, vokalizacija i prijeglas.

1.2.2. Istraživanja usvajanja imenske morfologije hrvatskog jezika

U jeziku se prije usvaja ono što je obavjesnije, a u morfološki bogatim jezicima to je morfologija (Bates i sur., 2001; prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015). Veliko međujezično istraživanje Xanthosa i suradnika (2011) pokazalo je povezanost između morfološkog bogatstva jezika (vidljivog u govoru usmjerenom djetetu) i brzine usvajanja morfologije. U takvim jezicima djeca morfološki označavaju riječi i prije no što počnu

proizvoditi dvočlane iskaze (Kovačević i sur., 2009). Usvajanje složenog sustava kao što je infleksija hrvatskog jezika nije do kraja opisano, ali sustavnijim praćenjem dječjeg jezika koje je započelo 90-ih godina prošlog stoljeća (Kuvač i Palmović, 2007) otkrivene su mnoge nove spoznaje, od kojih će neke biti opisane u nastavku.

Kovačević i suradnici (2009) istraživali su usvajanje roda, broja i padeža u hrvatskom jeziku na temelju Hrvatskog korpusa dječjeg jezika (HKDJ, Kovačević, 2002). Analizao se govor djevojčice Antonije u dobi od 1;3 do 2;8, a neki su podaci uspoređeni s govorom Marine i Vjerana, drugo dvoje djece iz HKDJ-a.

Analizirajući rod imenica u Antonijinu govoru, autori su uočili kako je najveći broj imenica ženskog roda (68%), slijede imenice muškog roda (36%), a najmanje zastupljene bile su imenice srednjeg roda (6%). Analizirajući Antonijin jezični ulaz, postoci zastupljenosti rodova gotovo su jednaki.

Broj imenica prikazanih u lemmama koje Antonija proizvodi povećava se porastom dobi, ali još se više povećava broj gramatičkih oblika imenica. To upućuje na stvaranje opozicija i mini paradigmi. Prve opozicije javljaju se u dobi od 1;6 i odnose se na opozicije nominativ - akuzativ imenica ženskog roda *e*-sklonidbe. Kovačević i sur. (2009) pretpostavljaju da se prve opozicije javljaju upravo kod ovih imenica jer *e*-sklonidba pokazuje najtransparentniju paradigmu. Tako se i prve imenice muškog roda koje se javljaju u opoziciji sklanjaju po *e*-sklonidbi (npr. *tata*). Većina imenica ženskog roda do Antonijine druge godine bila je dio mini paradigmi od tri ili četiri oblika. Kao što je prethodno rečeno, nominativ i akuzativ prva su dva padeža koja se javljaju. Vokativ se također rano javlja zbog svoje funkcije dozivanja, ali ga se morfološki ne označava. Prvo Antonijino morfološko označavanje akuzativa javilo se u dobi od 1;4. Nakon toga ovim redom javljaju se genitiv, dativ, lokativ i na kraju instrumental. Redoslijed javljanja padeža u Antonije uspoređen je s rasporedom javljanja padeža u Marine i Vjerana. Padeži su se i kod njih javljali istim redoslijedom. Autori iz toga zaključuju da postoji preferirani redoslijed usvajanja padeža, no ističu kako to ne znači da će sve imenice slijediti ovaj redoslijed. Razvoj padežnih oblika ovisi i o pragmatičkoj funkciji. Prema tome, neke će se imenice pojavljivati samo u jednom ili nekoliko padeža, dok će se u isto vrijeme druge imenice pojavljivati u svim padežima (primjere v. u Kovačević i sur., 2009).

U odnosu na gramatički broj imenica, isti autori uočavaju da se množina u Antonijinom govoru pojavljuje u samo 8% imenica. One imenice koje su se pojavile u množini najčešće su se i u jezičnom ulazu pojavljivale u množini (npr. *cipele*, *noge*). Padeži u množini ne slijede

jednak redosljed pojavljivanja padeža u jednini. Nominativ i akuzativ najčešće su se pojavljivali. Pojedini padeži u množini nisu zabilježeni kod nijednog djeteta iz HKDJ. Autori zaključuju da iako se množina imenica javlja relativno rano, koristi se rijetko i u ograničenim prototipnim kombinacijama.

Analizirajući pogreške koje su djeca radila, autori su zaključili da djeca i kada griješe, morfološki označavaju imenice. Pri proizvodnji prijedložnih izraza djeca češće griješe u odabiru morfema nego prijedloga. To se može objasniti većom važnošću prijedloga nego morfema koji je određen padežom. Katkada djeca griješe kada koriste prijedlog koji se koristi za dva padeža, npr. prijedlozi *na* i *u* koriste se uz akuzativ i lokativ.

Prethodno opisano istraživanje Kovačević i sur. (2009) bavilo se usvajanjem imenske morfologije do treće godine, a Kuvač i Cvikić (2003) istraživale su usvajanje morfologije u djece od treće do šeste godine. Autorice su istraživale nominativ i genitiv jednine i množine imenica muškog roda. Za imenice muškog roda odlučile su se jer ih se smatra morfološki najstroženijima. Naime, imaju neka obilježja koja drugi rodovi nemaju kao što su kategorija živosti i duga množina. Osim toga u sklonidbi imenica muškog roda provodi se nekoliko glasovnih promjena.

Ciljani padeži ispitivali su se za tu svrhu pripremljenim slikovnim testom sa 200 slika. Njime je ispitano ukupno 8 djece, za svaku dobnu skupinu dvoje djece. Dobiveni morfološki oblici analizirani su kvantitativno i kvalitativno.

Analizirajući broj neočekivanih oblika, odnosno pogrešaka s obzirom na dobne skupine, autorice su uočile da su četverogodišnjaci proizveli više neočekivanih oblika od trogodišnjaka. Objašnjenje za to vide u činjenici da trogodišnja djeca tek usvajaju bazu materinskog jezika i morfološka pravila, stoga oni proizvode one oblike koje znaju. Četverogodišnjaci znaju više pravila, povećava se njihova produktivnost pa zato više i griješe. Druge dvije dobne skupine (petogodišnjaci i šestogodišnjaci) proizveli su manji broj pogrešaka. Kuvač i Cvikić (2003) iz toga zaključuju da se četvrta godina može smatrati prijelomnom, odnosno nakon te dobi djeca više primjenjuju pravila različitih paradigmi.

Na temelju neočekivanih oblika koje su djeca proizvodila vidljiva su sljedeća obilježja sklonidbe imenica muškog roda. U nominativu jednine najmlađa djeca katkad rabe onomatopeje (*pijetao* > *kukuriku*), a starija djeca koriste umanjene i dijalektizme. U genitivu jednine trogodišnjaci će katkada koristiti nastavak jednak nominativu, ali zato nijedna dobna skupina neće provoditi vokalizaciju niti gubljenje nepostojanog *a*. Nominativ množine djeci je složen zbog dvojbi oko uporabe kratke i duge množine pa je u trogodišnjaka zamijećeno kako

nemaju usvojena ta pravila. Također, nesigurnost im pravi i prijeglas (koristiti množinski umetak *-ov-* ili *-ev-*). U četverogodišnjaka i petogodišnjaka uočava se usvojenost pravila za tvorbu duge množine, ali ne i usvojenost iznimaka (*konj* > *konji*). Šestogodišnjaci pokazuju usvojenost iznimaka, ali katkada poopćavaju pravilo za tvorbu duge množine i na neke dvosložne imenice (*ormar* > **ormarevi*). Osim toga, u nominativu množine imenica muškog roda provodi se i sibilizacija koju djeca u nekih imenica ne provode u svim dobnim skupinama. Zanimljivo je što su djeca neke imenice sibilizirala, a neke koje pokazuju fonološku sličnost (npr. isti tvorbeni sufiks) s tim imenicama, nisu sibilizirala. Također, nijedno ispitano dijete nije još usvojilo supletivni oblik množine imenice *čovjek*. Konačno, genitiv množine djeca mlađe dobi tvorila su dodavanjem nastavka *-a* na svoj oblik u nominativu množine. No, i u mlađe i starije djece znao se pojaviti sibilizirani oblik (npr. **jastuca*) ili oblik bez nepostojanog *a* (*dvorca*), što upućuje na to da djeca genitiv množine tvore od nominativa množine.

Autorice istraživanja zaključuju da se ovim istraživanjem ne može dobiti potpuni uvid u redosljed usvajanja paradigmi, ali vidljivo je stvaranje vlastitog jezičnog sustava u djece koji se može nazvati dječja gramatika. Njezina glavna obilježja jesu pojednostavljivanje, neprovođenje svih gramatičkih pravila, poopćavanje pravila i postojanje više temeljnih oblika (Kuvač i Cvikić, 2003).

Kuvač i Cvikić (2005a) slično su istraživanje provele i 2005., ali je sada uzorak činilo dvanaestero djece u dobi od 3 do 6 godina. Ponovno su ispitivale nominativ i genitiv jednine i množine. U ovom radu neće biti izneseni svi rezultati jer su većinom jednaki kao u prethodno opisanom istraživanju, ali dodatno će biti objašnjene neke pojave.

Mlađa djeca pojednostavljuju morfološka pravila uporabom umanjenica. Iako su umanjenice ponekad fonološki zahtjevnije od osnovnog oblika, one djeci omogućuju izbjegavanje glasovnih promjena (Kuvač i Palmović, 2001). Kuvač i Cvikić (2005a) objasnile su tu pojavu u svom radu na primjeru imenice *dvorac*. Genitiv jednine te imenice mlađa djeca (trogodišnjaci i četverogodišnjaci) prije će tvoriti od umanjenice *dvorčić*, nego početnom obliku samo dodati sufiksa *-a*, ali pri tome bi trebali provesti gubljenje nepostojanog *a*. Nadalje, vidljivo je da djeca mogu određeno morfološko pravilo primijeniti na jednoj imenici, a ne mogu na drugoj imenici koja pripada toj istoj paradigmi. Naveden je primjer riječi *policajac* koju trogodišnja djeca uredno sklanjaju, ali imenice *dvorac* i *magarac* pogrešno sklanjaju. Autorice objašnjavaju da bi to moglo značiti da mlađa djeca ne koriste fonološku sličnost kao pomoć u određivanju pripadnosti nekoj paradigmi. U radu se također

ističe kako se ovo nedosljedno provođenje određenog morfološkog pravila kosi s načelima univerzalne gramatike. No u ovom primjeru korisno bi bilo istražiti čestotnost riječi *policajac*, *dvorac* i *magarac* u dječjem i ulaznom jeziku (Kuvač i Cvikić, 2005a).

U istom radu objašnjena je još jedna zanimljiva pojava. Naime, nemaju svi paradigmatski obrasci jednostran razvojni smjer (Kuvač i Cvikić, 2005a). Primjer su imenice na *-ak*. Neke od njih u nominativu množine provode samo sibilizaciju (*oblak - oblaci*), a neke uz sibilizaciju provode i gubljenje nepostojanog *a* (*privjesak - privjesci*). Jednostavniji je prvi uzorak s jednom glasovnom promjenom. Autorice pretpostavljaju da će djeca prvo usvojiti jednostavniji obrazac (samo sa sibilizacijom) te da će ga poopćiti na ostale imenice koje završavaju na *-ak*. U sljedećoj fazi djeca će usvojiti koje imenice su iznimka i koje će uz sibilizaciju provoditi i nepostojano *a*. Jedan od zaključaka rada jest da su glasovne promjene teške za sve dobne skupine predškolske djece. Također, autorice zaključuju kako funkcionalne teorije bolje objašnjavaju usvajanje morfologije u morfološki bogatim jezicima, ali nijedna funkcionalna teorija sama ne može u potpunosti objasniti usvajanje morfologije.

Sva navedena istraživanja odnose se na usvajanje morfologije u predškolske djece, no djeca ne kreću u školu s potpuno usvojenom morfologijom (Pavličević-Franić, 2003; prema Kuvač i Cvikić, 2005a; Trtanj i Kuvač Kraljević, 2017). Taj se razvoj nastavlja i u školskom razdoblju. Štoviše, i odrasle osobe znaju imati teškoća i nedoumica u proizvodnji određenih morfoloških oblika. Kovačević i sur. (2009) primjerice navode kako i odrasli govornici znaju proizvoditi pogrešne oblike množine nekih imenica.

1.3. Imanentna i normativna gramatika

S obzirom na idiom na koji se odnose, razlikuju se dvije vrste gramatike - immanentna i normativna.

Alerić (2007a, str. 192) određuje immanentnu gramatiku kao „gramatiku nekog organskog idioma.“ Isti autor ističe da ona nije jedinstvena kategorija jer postoji više organskih idioma koji se međusobno isprepliću. Za razliku od normativne gramatike, immanentna se spontano i nesvjesno usvaja bez poduke i u relativno kratkom razdoblju. Imanentna je gramatika prva koju dijete usvaja, ona mu omogućuje komunikaciju s okolinom i na temelju nje dijete stvara primarni jezični osjećaj (Alerić, 2007b). Alerić (2007a) ističe kako je upravo immanentna gramatika preduvjet za usvajanje normativne.

S druge strane, normativna je gramatika gramatika standardnog jezika. Ona je stalna i usvaja se svjesno u relativno dugom razdoblju, nakon što je dijete već ovladalo prvim jezičnim sustavom (Alerić, 2007b). Pri poučavanju normativne gramatike velik utjecaj ima i imanentna gramatika, stoga Alerić (2007a) navodi da je očekivano da će lakše i brže normativnom gramatikom ovladati dijete čija se imanentna gramatika ne razlikuje puno od normativne. S druge strane, isti autor navodi da manja razlika između normativne i imanentne gramatike može biti i nedostatak jer je djetetu teže prihvatiti činjenicu da ipak postoje razlike između normativne i njegove imanentne gramatike. Osim razlika između obilježja zavičajnog idioma i standardnog, na uspješnost ovladavanja normativnom gramatikom utječu i: svjesnost postojanja razlika između tih dvaju idioma, izloženost standardnom idiomu u obitelji, motivacija i pozitivan stav prema standardnom idiomu (Alerić, 2007a). Težak (1996; prema Alerić, 2007a) ističe da imanentna gramatika treba biti polazište prilikom poučavanja normativne gramatike.

1.4. Hrvatska narječja

U hrvatskom jeziku razlikuju se tri narječja - čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Ime su dobila po ostvaraju upitno-odnosne zamjenice *što*. Težak i Babić (2005) navode da se termini narječje i dijalekt često u svakodnevnom govoru koriste kao istoznačnice, ali pojam *narječje* nadređen je pojmu *dijalekt*. Stoga se svako od tri narječja sastoji od različitih dijalekata. Za potrebe ovog diplomskog rada ukratko će biti opisana osnovna obilježja kajkavskog i štokavskog narječja.

1.4.1. Kajkavsko narječje

Kajkavsko narječje ime nosi po upitno-odnosnoj zamjenici *kaj*. Težak i Babić (2005) navode kako se kajkavsko narječje govori u zapadnoj Podravini (Pitomača, Đurđevac, Virje, Koprivnica, Varaždin), Međimurju, Hrvatskom zagorju, Prigorju, Posavini (sisачko, slunjsko, lonjsko područje), Turopolju, Pokuplju, Gorskom kotaru i dijelu sjeverne Istre.

Lončarić (1996) je detaljno opisao obilježja kajkavskog narječja po jezičnim sastavnicama, no u ovom će radu kajkavsko narječje biti predstavljeno prema sažetijem opisu koji je korišten u Težak-Babićevoj (2005) gramatici.

Kao osobitosti fonologije i prozodije Težak i Babić (2005) navode zatvoreniji ili otvoreniji izgovor samoglasnika odnosu na standardni izgovor, dvoglasni se ponekad javljaju, a stari poluglasovi u većini se govora ostvaruju kao *e*. Staroslavenski *jat* u većini se govora ostvaruje kao *e*, no kajkavski ekavski govor razlikuje se od štokavskog ekavskog po zatvorenosti. Skup *čr* ne zamjenjuje s *cr* (*črvi*, *črn*). Većina govora ne razlikuje glasove *č* i *ć* te *dž* i *đ*, nego se izgovara jedan glas koji se nalazi otprilike između tih dvaju glasova. Glasovi *lj* i *nj* obično se ostvaruju kao *l* i *n*. Na početku riječi koje započinju samoglasnikom javljaju se suglasnici *h, v* ili *j* (*Hadam*, *vučitelj*, *jigla*), a zvučni suglasnici obezvučuju se na kraju riječi (*krv* > *krf*, *grad* > *grat*). Nadalje, Težak i Babić navode kako se u kajkavskom narječju ne provode glasovne promjene vokalizacija (*bio* > *bil*, *kopao* > *kopal*) i sibilizacija (*jastuci* > *jastuki*, *dizati* > *digati*).

Što se tiče sklonidbe, Težak i Babić (2005) navode sljedeće osobitosti: nulti morfem ili nastavak *-ov*, *-ev* (odnosno obezvučeno *-of*, *-ef*) koristi se u genitivu množine (*žen*, *ruk*, *konjef*), dativ, lokativ i instrumental nemaju jednake nastavke u množini, vokativ je jednak nominativu, a nastavak za akuzativ neživih imenica jednak je genitivu (*Videl sam grada*). Za razliku od standardnog jezika, u kajkavskim govorima obično se sklanjaju i glavni brojevi nakon pet. Također, u imenskim predikatima koristi se određeni oblik pridjeva (*On je dobri*). U tvorbi komparativa često se koriste sufiksi *-ši*, *-eji* i *-ejši*.

U kajkavskom nema futura prvog, imperfekta, aorista i glagolskog priloga prošlog. Za 3. lice množine prezenta često se koriste nastavci *-eju* i *-iju*. Buduće vrijeme izražava se futurom drugim i prezentom svršenih glagola. Često se koriste i povratni glagoli s povratnom zamjenicom u dativu (*Sedi si*.)

Odlike kajkavskog narječja jesu i česta uporaba umanjena i riječi odmila (*lonček*, *zajček*). Mnogo je germanizama (*cajt*, *glaz*) i hungarizama (*falaček*, *fela*).

1.4.2. Štokavsko narječje

Štokavsko narječje govori se u najvećem dijelu Dalmacije i Slavonije, Kordunu, Banovini, Lici, djelomično u Gorskom kotaru i Žumberku (Težak i Babić, 2005). Osim u Hrvatskoj, štokavskim se narječjem govori i u cijeloj Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori te dijelu Srbije (Lisac, 2003). Hrvatskom štokavštinom služe se i brojni Hrvati koji žive izvan Hrvatske, npr. gradišćanski Hrvati u Austriji, moliški Hrvati u Italiji i dr. (više u Lisac, 2003).

Neke od osnovnih značajki štokavskog narječja koje navodi Lisac (2003) jesu: razlikovanje dviju vrsta kratkih naglasaka (uz razlikovanje dvaju i triju dugih naglasaka) u nekih štokavskih govora, čuvanje nenaglašene duljine u nekim govorima, prijelaz skupa *čr-* u *cr-* u većini govora, prijelaz *l* u *o* na kraju sloga, izjednačavanje nastavaka u dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica, nastavak *-a* u genitivu množine uz odstupanja, nastavak *-u* u lokativu jednine imenica srednjeg i muškog roda, čuvanje aorista (osim na području Dubrovnika), brojni turcizmi (*avlija*, *ćuprija*), itd. Težak i Babić (2005) naveli su još i gubljenje glasa *h* (osim u Dubrovniku i među muslimanskim Bosancima), a stari prijedlog *v* zamijenjen je prijedlogom *u*.

I u štokavskom narječju postoji velik broj dijalekata i poddijalekata. Štokavsko narječje može se podijeliti na dijalekte s obzirom na tri osnovna kriterija (Lisac, 2003). S obzirom na ostvaraj staroslavenskog glasa *jat* razlikuju se ekavski, ikavski i (i)jekavski dijalekti. S obzirom na stupanj razvoja naglasnog sustava, razlikuju se novoštokavski i staroštokavski dijalekti. Konačno, prema trećem kriteriju razlikuju se štakavski i šćakavski dijalekti.

1.5. Utjecaj narječja i drugih idioma na jezično usvajanje

Većina ljudi pojam dvojezičnosti ne veže uz narječje. No, uzimajući u obzir kriterij uzajamnog djelovanja, razlikuju se okomita (vertikalna) i vodoravna (horizontalna) dvojezičnost (Pavličević-Franić, 2003). Prema toj podjeli vodoravna dvojezičnost uključuje dva strana jezika u kontaktu (npr. engleski i španjolski). S druge strane, okomita dvojezičnost uključuje „odnos različitih dijalektnih idioma i standardnog jezika unutar istog materinskog jezika“ (Pavličević-Franić, 2003, str. 96).

Dijete od rođenja prima jezični ulaz od roditelja i njemu najbliskijih osoba. Pod utjecajem tog jezičnog ulaza dijete oblikuje svoj primarni ili organski idiom i njime se služi do polaska u vrtić ili školu kada postaje nenormativno dvojezični govornik (Pavličević-Franić, 2003). Pavličević-Franić (2003) govori o četiri razine plurilingvale (multilingvalne) komunikacije:

1. razina individualnog, organskog jezičnog idioma koje je dijete naučilo kod kuće (L1)
2. razina hrvatskog standardnog jezika koji se koristi u vrtiću/školi (L2)
3. razina supstandardnih podsustava hrvatskog jezika (narječja, sociolekt, žargon) (L3)
4. razina normi nematerinskog stranog jezika (L4).

Logično pitanje koje se nameće jest s čime, odnosno s kojim idiomom uspoređivati dječji jezik. Budući da se ovladavanje standardnim jezikom smatra najvišim stupnjem jezične kompetencije i da je to jedini normirani idiom, dječji jezik najčešće se uspoređuje sa standardnim jezikom (Kuvač i Cvikić, 2005b). Pogreškom u dječjem jeziku smatra se ono što odstupa od normi standardnog jezika. S druge strane, nije li paradoksalno uspoređivati jezik predškolskog djeteta sa standardnim jezikom kada predškolsko dijete još nije izloženo sustavnoj, metajezičnoj poduci standardnog jezika pa stoga ne može ni biti upoznato sa svim njegovim pravilima. Predškolska djeca govore svojim obiteljskim govorom, narječjem, dijalektom ili bilo kojim drugim organskim idiomom u kojem ne postoje pogreške. Na tragu toga, Kuvač i Cvikić (2005b) iznijele su u svom radu neke primjere iz Hrvatskog korpusa dječjeg jezika i na njima pokušale objasniti radi li se o pogreškama ili ne.

Primjerice, u korpusu je zabilježeno nekoliko primjera uporabe određenog oblika pridjeva kao dijela imenskog predikata (*Žuti je auto*). Gledajući sa stajališta standardnog jezika, to je pogreška. Ali djeca snimana za korpus govornici su zagrebačke kajkavštine. Prema tome, kajkavsko narječje njihov je organski idiom, a korištenje određenog oblika pridjeva u imenskim predikatima jedno je od obilježja kajkavskog narječja (Težak i Babić, 2005). Iz toga slijedi da uporabom određenog oblika pridjeva djeca nisu odstupila od pravila, već su proizvela oblik koji je u skladu s njihovom imanentnom gramatikom. Kuvač i Cvikić (2005b) ipak ističu kako bi valjalo istražiti čestotnost uporabe određenog oblika pridjeva u njihovoj okolini. Treba imati na umu da štokavsko narječje kao osnova standardnog jezika zbog raznih razloga ima velik utjecaj na zagrebačku kajkavštinu pa se u literaturi nailazi na pojam zagrebačka štokavština (npr. Šojat, 1982; Lončarić i Zečević, 2008).

Sličan primjer je i korištenje futura drugog za izricanje budućnosti (*Budeš ti ovu nosila?*). Uporaba futura drugog za izricanje budućnosti još je jedno od obilježja kajkavskog narječja. Prema tome, ovaj primjer također ide u prilog okomitoj dvojezičnosti djece i ne bi se trebao smatrati pogreškom (Kuvač i Cvikić, 2005b).

S druge strane, autorice navode i primjer izražavanja posvojnosti konstrukcijom *od + genitiv* (*od lutke, od mene*) (o izricanju posvojnosti prijedložnim genitivnim izrazima v. Kuna, B., 1999). Iako je ovakav način izražavanja posvojnosti čest i u razgovornom jeziku odraslih, on nije obilježje nijednog narječja, stoga se to može smatrati pogreškom (Kuvač i Cvikić, 2005b).

Sve ovo navodi na zaključak da logopedi moraju biti jednako dobro upoznati s obilježjima hrvatskih narječja kao i hrvatskog standardnog jezika. U protivnom se može dogoditi da se djeci broje greške koje to nisu te se na taj način dobiva lošija slika njihova jezičnog razvoja (Kuvač i Cvikić, 2005b). Osim toga, u istom se radu navodi da je potrebno istraživati govor djece i odraslih (jer se jezik usvaja pod utjecajem okoline) iz svih dijelova Hrvatske radi boljeg razlikovanja individualnih i dijalektnih obilježja te stvaranja jasnije slike usvajanja hrvatskog jezika, a samim tim i stvaranja točnih normi koje se koriste u kliničkoj logopediji.

1.6. Sibilizacija

Sibilizacija je zamjenjivanje mekonepčanih suglasnika sibilantima u:

- dativu i lokativu jednine imenica ženskog roda (N jd. *majka* – DL jd. *majci*)
- nominativu, dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica muškog roda (N jd. *propuh* – N mn. *propusi*, DLI mn. *propusima*)
- 2. licu jednine imperativa (1. jd. aor. *reko*h – 2. jd. imp. *reci*)
- nesvršenih glagola (svrš. *dignuti* – nesvrš. *dizati*) (Barić i sur., 1995).

Zmijenjena osnova (npr. u prethodnim primjerima: *majc-*, *propus-*) naziva se sibilizirana alomorfna osnova (Babić i sur., 1991) ili sibilizirana osnova (Barić i sur., 1995).

Povijesno gledajući, sibilizacija obuhvaća glasovne promjene drugu i treću palatalizaciju. Rezultat tih dviju vrsta palatalizacije jesu glasovi *c*, *z*, *s* koji se nazivaju sibilantima, pa se te dvije glasovne promjene nazivaju sibilizacijom (Silić i Pranjković, 2005; Barić i sur., 1995).

Sibilizacija se dosljedno provodi jedino u imperativu (Težak, 1986), a u imenskoj se morfologiji nedosljedno provodi. Težak i Babić (2005) navode kako je u standardnom hrvatskom jeziku prisutan proces desibilizacije, a kao rezultat toga, primjerice, u imenicama na *-ha* sibilizacija se najčešće ne provodi. U hrvatskim gramatikama nailazi se na velik broj iznimaka i dvostrukosti u provođenju sibilizacije u imenskoj morfologiji. Barić i suradnici (1995) iznose sljedeće kategorije imenica ženskog roda i imenica muškog roda e-sklonidbe u kojima se najčešće ne provodi sibilizacija u dativu i lokativu:

- domaće riječi i posuđenice s jednosuglasničkim završetkom osnove (npr. *deka* – *deki*, *kolega* – *kolegi*, *zaliha* – *zalihi*)

- imenice odmila (npr. *baka – baki, seka – seki, zeko – zeki*)
- imena i prezimena (npr. *Luka – Luki, Jasenka – Jasenki, Ladika – Ladiki*)
- neka zemljopisna imena (npr. *Krka – Krki, Meka – Meki, Kartaga – Kartagi*)
- imenice sa završetcima *-cka, -čka, -ćka, -ska, -tka, -zga* (npr. *kocka – kocki, mačka – mački, patka – patki*)
- tvorenice sa sufiksom *-ka* kojima osnova završava sonantom (npr. *crnka – crnki, čakavka – čakavki, intelektualka – intelektualki*).

U nekih imenica ženskog roda postoje dvostrukosti. Barić i sur. (1995) navode sljedeće kategorije:

- neka zemljopisna imena s jednosuglasničkim završetkom osnove (npr. *Lika – Liki i Lici, Požega – Požegi i Požezi*, ali samo *Afrika – Africi, Amerika – Americi, Rijeka – Rijeci*)
- zemljopisna imena na *-ska, -ška* (npr. *Aljaska – Aljaski i Aljasci, Baška – Baški i Bašci, Gradiška – Gradiški i Gradišci*)
- neke imenice sa završetcima *-ska, -ška, -tka, -vka* (npr. *guska – guski i gusci, njuška – njuški i njušci, travka – travki i travci*).

Prethodno su navedena samo po tri primjera za svaku od kategorija, ali u različitim gramatikama moguće je pronaći velik broj primjera odstupanja i dvostrukosti. Ti su primjeru u različitim gramatikama drugačije kategorizirane. Težak (1986) te Babić i sur. (1991) razloge za nedosljedno provođenje sibilizacije vide u povijesti i dijalektu. Naime, u Veberovoj *Slovnici hrvatskoj* koja je imala velik utjecaj na pisce 19. stoljeća u imenicama muškog roda dosljedno se provodi sibilizacija (naš Marko – naši Marci), a za imenica ženskog roda u dativu i lokativu dopuštaju se dvojnosti (*knjigi i knjizi, ruki i ruci*) (Veber, 1876; prema Težak, 1986). Zbog Veberova utjecaja i u starijih se pisaca susreću nesibilizirani oblici u dativu. Barić i sur. (1991) kao primjere navode Šenou i Đalskog, a Težak (1986) daje za primjere i nekolicinu književnika 20. stoljeća. Na kolebanja u uporabi sibilizacije u dativu i lokativu utječe i činjenica da se u većini narodnih govora kajkavskog i čakavskog narječja, ali i štokavskog (Slavonija, Baranja, Posavina, Banija, Kordun, Lika, Žumberak) sibilizacija gubi (Težak, 1986, Babić i sur., 1991). Osim dvostrukosti u normativnim gramatikama i

književnosti te utjecaja narodnih govora, razlozi desibilarizacije mogu se objasniti i težnjom da se osnova u različitim oblicima iste riječi zvukovno što manje udaljuje od najčešćega oblika te sve većom pojavom tuđica (Težak, 1986).

Iako se u množini imenica muškog roda sibilizacija dosljednije provodi, postoje i ovdje odstupanja i dvostrukosti. Barić i sur. (1995) navode sljedeća odstupanja:

- imenice s nepostojanim *a* u završetku *-cak* (npr. *natucak* – *natucki*)
- imenice tipa *dečko* – *dečki*
- jednosložne posuđenice (npr. *Bask* – *Baski*, *erg* – *ergi*, *bronh* – *bronhi*)
- prezimena čiji lik nije istovjetan s općom imenicom u standardnom jeziku (npr. *Debeljak* – *Debeljaki*, *Picek* – *Piceki*)
- osobna i životinjska imena s dva suglasnika ispred nastavka (npr. *Srečko* – *Srečki*, *Zelenko* – *Zelenki*)
- množinski toponimi (*Čehi*, *Novaki* - naziv za sela).

Dvostrukosti koje Barić i sur. (1995) nabrajaju kod nominativa množine imenica muškog roda jesu:

- neke tuđice (*flamingo* - *flaminzi* i *flamingi*)
- prezimena čiji je lik istovjetan s općim imenicama (npr. *Beg* - *Begi* i *Bezi*, *Duh* - *Duhi* i *Dusi*)
- imenice s nepostojanim *a* u završetku *-čak*, *-ćak*, *-đak* (npr. *mačak* - *mački* i *maćci*, *oplećak* - *oplećki* i *oplećci*, *omeđak* - *omećki* i *omećci*).

2. Cilj i problem istraživanja

Dosadašnje spoznaje o usvajanju sibilizacije proistječu iz istraživanja usvajanja imenske morfologije provedenih na uzorku djece sa zagrebačkog područja. Iako Zagreb na svim dijalektološkim kartama pripada kajkavskom narječju, danas se u Zagrebu nailazi na velik broj različitih narječja i dijalekata. No, sibilizacija se ne provodi u jednakoj mjeri u svim narječjima. Kao što je u prethodnom poglavlju rečeno, neprovođenje sibilizacije jedno je od obilježja kajkavskog narječja. Stoga postoji mogućnost da rezultati istraživanja usvajanja sibilizacije ovise o narječju kojim govore ispitanici. Iako su i u ovom istraživanju proizvedeni oblici uspoređivani sa standardnim jezikom, svako se odstupanje ne smatra pogreškom. Zato se u radu ne govori o netočnim, već nesibiliziranim oblicima.

Cilj ovog istraživanja jest proučiti i usporediti usvajanje sibilizacije u četverogodišnje i šestogodišnje djece govornika kajkavskog i štokavskog narječja. Pri tome uzorak djece govornika kajkavskog narječja nije prikupljen u Zagrebu, već u Đurđevcu. Naime, budući da je uočen i već ranije spomenut utjecaj novoštokavskih govora na zagrebačku kajkavštinu (v. poglavlje 1.5.), za istraživanje je izabrana sredina za koju se pretpostavlja da je homogenija, odnosno da se u njoj u većoj mjeri govori kajkavskim narječjem. Također, istražit će se i razvojni aspekt usvajanja sibilizacije jer će se sibilizacija ispitivati u dvjema dobnim skupinama.

Na temelju dosadašnjih spoznaja u istraživanje se kreće s dvjema pretpostavkama:

H1: Djeca govornici štokavskog narječja proizvode više sibiliziranih oblika imenica od svojih vršnjaka govornika kajkavskog narječja.

H2: Šestogodišnjaci proizvode više sibiliziranih oblika imenica od četverogodišnjaka.

3. Metode istraživanja

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju prigodni je uzorak koji čini osamdesetero predškolske djece u dobi od 4;00 - 4;11 i 6;00 - 6;11. Svi su ispitanici djeca urednog razvoja i jednojezični govornici hrvatskog jezika. Jedini jezično-govorni poremećaji koji se pojavljuju u uzorku jesu artikulacijski poremećaji. Svi ispitanici pohađaju dječje vrtiće. Djeca govornici kajkavskog narječja korisnici su Dječjeg vrtića Maslačak u Đurđevcu, a djeca govornici štokavskog narječja pohađaju Dječje vrtiće Sjenčica i Pčelica u Osijeku.

Uzorak je podijeljen u 4 skupine: četverogodišnjaci govornici kajkavskog narječja (4K), četverogodišnjaci govornici štokavskog narječja (4Š), šestogodišnjaci govornici kajkavskog (6K) i šestogodišnjaci govornici štokavskog narječja (6Š). U svakoj je skupini dvadesetero ispitanika, što ukupno čini osamdeset ispitanika.

3.2. Ispitni materijal

Za potrebe istraživanja oblikovan je ispitni materijal koji se sastoji od 24 ispitne slike u boji i 1 popratne slike (primjer slika u Prilogu 1. i 2.) Svaka slika čini poseban predložak. Ispitivanje sibilizacije bilo je ograničeno samo na imensku morfologiju, a ispitivana je provedba sibilizacije u dvama padežima:

1. lokativ jednine imenica ženskog roda *e*-sklonidbe (12 imenica: majka, slika, knjiga, ruka, noga, rijeka, jabuka, djevojka, šaka, biljka, daska, unuka)
2. nominativ množine imenica muškog roda *a*-sklonidbe (12 imenica: jastuk, dječak, cvrčak, đak, patuljak, brežuljak, čarobnjak, hladnjak, lješnjak, oblak, maslačak, hrčak).

Odabrane su imenice koje su konkretne i lako predočive, a pretpostavlja se da su dovoljno česte i bliske djeci. U svim imenicama provodi se sibilizacija, a u pet imenica muškog roda uz sibilizaciju se provodi i ispadanje nepostojanog *a*.

3.3. Način provođenja istraživanja

Prije samoga ispitivanja odabranim su vrtićima poslani službeni dopisi u kojima su zamoljeni za provedbu istraživanja te im je objašnjena svrha i postupak ispitivanja. Po odobravanju zamolbi, odgojiteljice u vrtićima podijelile su roditeljima obaviještene pristanke. Prikupljeni broj pristanaka veći je od osamdeset, ali neka djeca nisu ispitana jer nisu zadovoljavala kriterij dobi.

Ispitivanje je provedeno individualno, a trajalo je između pet i deset minuta po djetetu. Prvo je ispitan lokativ jednine imenica ženskog roda. Pri tome je korištena jedna popratna slika na kojoj se nalazio leptir. Ispitivač je djetetu na početku pokazao leptira i rekao: „Ovo je jedan zaigrani leptir koji leti svuda. Tvoj je zadatak reći gdje se sve leptir nalazi.“ Prije početka ispitivanja djetetu je dan primjer za uvježbavanje radi lakšeg shvaćanja upute. Ispitivač je imenovao sliku: „Ovo je torba“, pri čemu je sliku leptira stavio na sliku torbe i zatim rekao: „Leptir je sada na torbi. Sad ćeš ti meni isto tako reći gdje se sve nalazi leptir.“ Nakon toga započelo je ispitivanje. Svaki ciljani pojam ispitivač je imenovao kako bi se spriječilo da dijete proizvede neku drugu imenicu u kojoj se ne provodi sibilizacija. Dakle, uputa za prvu ispitnu česticu glasila je: „Ovo je majka. (ispitivač stavi leptira na sliku majke) Leptir je sad **na**...“

Nakon lokativa ispitan je nominativ množine imenica muškog roda. Ispitivač je imenovao svaku ispitnu česticu u nominativu jednine, a dijete je trebalo proizvesti množinski oblik iste imenice. Primjerice, uputa za prvu ispitnu česticu bila je: „Ovo je jastuk, a ovo su...“

Djetetovi odgovori istodobno su bilježeni na poseban obrazac.

3.4. Varijable

Zavisne su varijable lokativ jednine imenica ženskog roda i nominativ množine imenica muškog roda. U nastavku rada predstavljena je analiza podataka prema tim varijablama. Nezavisne su varijable narječje i dob.

3.4. Obrada podataka

Svaki sibilizirani oblik bodovan je jednim bodom. Svaka je zavisna varijabla izražena ukupnim brojem sibiliziranih oblika. Nesibilizirani odgovori kategorizirani su s obzirom

na vrstu pogreške. Prikupljeni podaci uneseni su i obrađeni u programu IBM SPSS Statistics 22. Provedeni Kolmogorov-Smirnovljev test pokazao je da distribucija na obje zavisne varijable odstupa od normalne ($p < 0,05$), stoga je korištena neparametrijska statistika. Primijenjeni su Mann-Whitneyjevi U-testovi za računanje razlika između pojedinih skupina, a napravljena je i kvalitativna analiza pogrešaka.

4. Rezultati i rasprava

4.1. Lokativ jednine imenica ženskog roda

U Tablici 1. prikazani su rezultati deskriptivne statistike koji uključuju broj ispitanika (N), najmanji (min.) i najveći (maks.) rezultat, centralnu vrijednost - medijan (C) i pripadajuće poluinterkvartilno raspršenje (Q).

Tablica 1. Deskriptivna statistika za varijablu lokativ jednine imenica ženskog roda

skupina	N	min.	maks.	C	Q
4K	20	0	1	0	0,5
4Š	20	0	11	2	3
6K	20	0	2	0	0,5
6Š	20	1	12	10	2,5

4.1.1. Narječje

Provedeni Mann-Whitneyjev U-test pokazuje da postoji statistički značajna razlika u broju proizvedenih sibiliziranih oblika između četverogodišnjaka govornika kajkavskog i štokavskog narječja ($Z = -4,168$; $p < 0,05$). Također, potvrđena je statistički značajna razlika između šestogodišnjaka govornika kajkavskog i štokavskog narječja ($Z = -5,373$; $p < 0,05$). Tablica 2. prikazuje rezultate Mann-Whitneyjevih U-testova.

Tablica 2. Rezultati Mann-Whitneyjevih U-testova za lokativ jednine imenica ženskog roda za nezavisnu varijablu narječje

skupina	središnji rang	zbroj rangova	Z	p
4K	13,25	265,00	- 4,168	0,000
4Š	27,75	555,00		
6K	10,78	215,50	- 5,373	0,000

6Š	30,23	604,50		
----	-------	--------	--	--

Iz samog pogleda na vrijednosti medijana u Tablici 1. vidljivo je kako četverogodišnjaci govornici štokavskog narječja dvostruko češće provode sibilizaciju u lokativu jednine u odnosu na svoje vršnjake iz kajkavskog narječja. Ista je situacija i kod šestogodišnjaka uz još veću razliku između govornika dvaju narječja. Uz to, vidljivo je kako je u obje dobne skupine govornika štokavskog narječja raspršenost rezultata puno veća u odnosu na govornike kajkavskog koji, čini se, puno dosljednije ne provode pravila sibilizacije u ovom padežu.

Ovi rezultati nipošto ne sugeriraju da su djeca govornici štokavskog narječja jezično naprednija od djece govornika kajkavskog narječja, već upućuju na važnost jezičnog ulaza i utjecaj narječja i dijalekta na dječji jezični razvoj.

Neprovođenje sibilizacije jedno je od obilježja kajkavskog narječja (Težak i Babić, 2005; Blažeka, 2003; Lončarić, 1996). Theaston i sur. (2003; prema Kuvač i Cvikić, 2005a) ističu da neki oblici postoje u dječjem jeziku zato što postoje u istom obliku u jeziku odraslih govornika, odnosno u govoru usmjerenom djetetu. Pod pretpostavkom da i roditelji s djecom govore svojim narječjem, djeca iz kajkavskog narječja izložena su oblicima riječi u kojima se ne provodi sibilizacija. Stoga je očekivano da i proizvode iste takve oblike. Teško je očekivati da dijete usvoji i primjenjuje pravilo koje ne čuje u svojoj okolini ili ga čuje na malom broju oblika riječi. Zbog svega navedenog, korisno bi bilo da se ovo istraživanje provelo i s odraslim govornicima kajkavskog narječja kako bi se znalo u kojoj mjeri oni proizvode dijalektne oblike. No, pitanje je koliko bi se vjerodostojni podaci dobili jer je moguće da bi odrasli u ispitnoj situaciji pod utjecajem normativne gramatike proizvodili sibilizirane oblike.

S druge strane, unatoč procesu desibilizacije koji je prisutan u svim narječjima (Težak, 1986), u većini dijalekata štokavskog narječja sibilizacija se obično provodi (Lisac, 2003), a istog je dojma i autorica kada je riječ o osječkom govoru. Iz toga bi trebalo slijediti da budući da su djeca iz štokavskog narječja izložena sibiliziranim oblicima riječi, iste će i proizvoditi. No iz rezultata je vidljivo da djeca ne primjenjuju to pravilo na sve imenice iste paradigme. Ovakvo usvajanje morfologije u suprotnosti je s generativističkim shvaćanjem usvajanja morfologije po principu „sve ili ništa.“ Kuvač i Cvikić (2005a) u svom su istraživanju također zaključile da djeca ovladavaju morfologijom hrvatskog jezika selektivno.

Sljedeće pitanje koje se nameće jest po kojem principu djeca „odabiru“ imenice na kojima će provesti pravilo sibilizacije. Primjerice, u ovom istraživanju imenice koje su djeca najviše sibilizirala bile su: *slika*, *ruka* i *noga*. Najmanje sibiliziranih oblika proizveli su na imenicama *šaka*, *daska* i *unuka*. Objašnjenje za selektivnu primjenu pravila sibilizacije može biti zastupljenost i čestotnost nekih riječi i oblika u dječjem jeziku. Pri tome treba analizirati čestotnost neke riječi u jezičnom ulazu, a u jezičnom izlazu čestotnost pojedinačnih imenica i čestotnost pojedinog oblika imenica (Kuvač i Cvikić, 2005a). Vjerojatno su imenice *ruka* i *noga* važnije za dijete pa ih češće čuje i proizvodi od imenica *šaka* i *daska* i u kanonskom obliku (nominativ jednine) i u lokativu jednine. No, točnu potvrdu takve pretpostavke moći će nam dati čestotni rječnik dječjeg jezika kada bude objavljen (o rječniku više u Hržica i sur., 2013).

4.1.2. Dob

Provedeni Mann-Whitneyjev U-test pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika u broju proizvedenih sibiliziranih oblika riječi između četverogodišnjaka i šestogodišnjaka govornika kajkavskog narječja ($Z = -0,844$; $p > 0,05$). S druge strane, istim je testom pokazano postojanje statistički značajne razlike u broju proizvedenih sibiliziranih oblika između četverogodišnjaka i šestogodišnjaka govornika štokavskog narječja ($Z = -3,660$, $p < 0,05$). Tablica 3. pokazuje rezultate oba provedena Mann-Whitneyjeva U-testa.

Tablica 3. Rezultati Mann-Whitneyjevih U-testova za lokativ jednine imenica ženskog roda za nezavisnu varijablu dob

skupina	središnji rang	zbroj rangova	Z	p
4K	19,25	385,00	- 0,844	0,399
6K	21,75	435,00		
4Š	13,78	275,50	- 3,660	0,000
6Š	27,23	544,50		

Dobiveni podaci sugeriraju da možda postoje različiti razvojni obrasci usvajanja sibilizacije u govornika kajkavskog i štokavskog narječja. U govornika štokavskog narječja porastom dobi uočava se provođenje pravila sibilizacije na puno većem broju imenica. Relativno rijetko provođenje sibilizacije u četverogodišnjaka štokavskog narječja (vidi Tablicu 1.) govori u prilog tvrdnji Kuvač i Cvikić (2003) da se četvrta godina može smatrati prijelomnom u usvajanju morfologije jer nakon nje djeca počinju sve više primjenjivati pravila i usvajati različite paradigme. Ta bi se pretpostavka mogla još preciznije potvrditi da su ovim istraživanjem obuhvaćeni i petogodišnjaci.

S druge strane, i četverogodišnjaci i šestogodišnjaci govornici kajkavskog narječja u jednakoj mjeri (ne) provode sibilizaciju. To se može objasniti pretpostavkom da je jezični ulaz (barem što se tiče ovog jezičnog aspekta) jednak bez obzira na dob. Drugim riječima, ako su djeca cijelo vrijeme izložena istoj okolini (roditelji, šira obitelj, odgojiteljice, vršnjaci) koja koristi dijalektne oblike riječi (s neprovedenom sibilizacijom), onda će i proizvoditi takve oblike bez obzira na dob. Ovi rezultati mogli bi ukazivati da djeca govornici kajkavskog narječja sibilizaciju počinju usvajati tek početkom formalnog obrazovanja, odnosno izloženoću standardnom jeziku.

Dobiveni rezultati ne mogu se uspoređivati s prijašnjim rezultatima istraživanja jer su dosadašnje spoznaje o sibilizaciji dobivene na temelju istraživanja nominativa množine imenica muškog roda (Kuvač i Cvikić, 2003; Kuvač i Cvikić, 2005a), o čemu će biti riječ u poglavlju 4.2. Dobivene rezultate također treba oprezno uzeti u obzir zbog relativno malog broja ispitanika. No, uzorak u ovom istraživanju veći je nego u sličnim prijašnjim istraživanjima, tako da se rezultati mogu smatrati vrlo indikativnima u budućem istraživanju ovog aspekta imenske morfologije.

4.1.3. Analiza pogrešaka

Djeca govornici kajkavskog narječja od ukupno 480 obličnica (12 imenica puta 40 ispitanika) proizveli su 466 nesibiliziranih oblika i samo 14 sibiliziranih oblika. Zanimljivo je da za 5 imenica (*ruka, jabuka, šaka, biljka* i *daska*) nije zabilježen nijedan sibilizirani oblik, a djeca su najviše sibilizirala imenicu *majka* (5 obličnica). U 3 slučaja djeca su tvorila lokativ pogrešnim nastavkom, a u ostalih 463 nesibiliziranih oblika lokativ je tvoren točnim nastavkom *-i*, ali nije provedena sibilizacija.

S druge strane, djeca govornici štokavskog narječja proizveli su 228 nesibilariziranih oblika, što je dvostruko manje od govornika kajkavskog narječja. Od 228 takvih oblika, 3 su tvorena pogrešnim nastavkom za lokativ jednine imenica ženskog roda. Djeca su najviše sibilariziranih oblika proizvela na imenicama *ruka* i *slika* (27 za svaku imenicu), a najmanje na imenicama *šaka* (14) i *daska* (16).

Uporaba pogrešnog nastavka za lokativ jednine imenica ženskog roda zabilježena je u oba narječja samo kod četverogodišnjaka. Umjesto nastavka *-i* pojavila su se druga dva nastavka. Prvi je nastavak *-oj* i on je zabilježen u trima oblicima (*Leptir je na *rukoj/*unukoj/*jabukoj*). Budući da se nastavak *-oj* pojavio u oba narječja, ne može se govoriti o dijalektnom obilježju i u tom se slučaju zaista radi o pogrešci. Nastavak *-oj* pojavljuje se u pridjevskoj sklonidbi, i to upravo u dativu i lokativu jednine ženskog roda (*crvenoj, novoj, velikoj*). Moguće je da su djeca stoga u imeničkoj sklonidbi koristila nastavak za odgovarajuć padež, ali iz pridjevske sklonidbe. No, koliko je autorici poznato, takve pojave u hrvatskom jeziku nisu dosada opisane.

Drugi nastavak koji se pojavio bio je akuzativni nastavak *-u* (*Leptir je na *majku/*unuku*). Ovo je također zabilježeno samo u četverogodišnjaka, u oba narječja. Pogrešnu uporabu akuzativa umjesto lokativa uz prijedloge *u* i *na* opisali su i Kovačević i sur. (2009). U HKDJ uočeno je da djevojčica Antonija u dobi od 2;05 još ne proizvodi iskaze u lokativu uz prijedloge *u* i *na*, već se takva uporaba pojavljuje tek kasnije. Autori su objasnili da djevojčica prije označava smjer (aktivnost) nego mjesto (statičnost). Pogrešna uporaba lokativa s prijedlozima umjesto akuzativa nije zabilježena. Isti autori također ističu da će djeca prije uporabiti točan prijedlog, nego točan padežni nastavak jer prijedlog nosi veću važnost.

U svim drugim nesibilariziranim oblicima u oba narječja upotrijebljen je pravilan nastavak *-i*, ali nije provedeno dodatno potpravlilo u provedbi sibilarizacije, što je u skladu s teorijom prirodne morfologije koja kaže da se prvo usvajaju „prirodniji“ oblici bez glasovnih promjena. Zanimljivo je primijetiti kako fonološka sličnost imenica ne podrazumijeva da će djeca na svim takvim imenicama primjenjivati pravilo. Primjerice, u ispitnom materijalu jedna za drugom idu fonološki slične *rijeka* i *jabuka* (samoglasnik + *-ka*) ili *biljka* i *daska* (suglasnik + *-ka*), a nerijetko se događalo da bi djeca sibilarizirala jednu, a drugu ne bi. Pri tome narječje i dob nisu igrali ulogu. Iste rezultate dobile su i Kuvač i Cvikić (2003; 2005a) na zadacima tvorbe nominativa množine imenica na *-ac*. Autorice su zaključile da na

usvojenost paradigme pojedine imenice osim morfoloških obilježja utječu i njena leksička obilježja kao što su čestotnost, značenje i zastupljenost u dječjem rječniku.

4.2. Nominativ množine imenica muškog roda

U tablici 4. prikazani su rezultati deskriptivne statistike koji uključuju broj ispitanika (N), najmanji (min.) i najveći (maks.) rezultat, centralnu vrijednost - medijan (C) i pripadajuće poluinterkvartilno raspršenje (Q).

Tablica 4. Deskriptivna statistika za varijablu nominativ množine imenica muškog roda

skupina	N	min.	maks.	C	Q
4K	20	0	9	0	1
4Š	20	0	12	5	3,5
6K	20	0	12	1,5	3,5
6Š	20	4	12	12	1

4.2.1. Narječje

Rezultati Mann-Whitneyjevog U-testa pokazuju kako postoji statistički značajna razlika u broju sibiliziranih oblika u nominativu množine imenica muškog roda između četverogodišnjaka govornika kajkavskog i štokavskog narječja ($Z = -3,909$, $p < 0,05$). Također, istim testom potvrđena je statistički značajna razlika u broju sibiliziranih oblika između šestogodišnjaka govornika kajkavskog i štokavskog narječja ($Z = -4,511$, $p < 0,05$). U obje dobne skupine govornici štokavskog značajno više provode pravila sibilizacije na imenicama muškog roda u nominativu množine (Tablica 5.)

Tablica 5. Rezultati Mann-Whitneyjevih U-testova za nominativ množine imenica muškog roda za nezavisnu varijablu narječje

skupina	središnji rang	zbroj rangova	Z	p

4K	13,40	268,00	- 3,909	0,000
4Š	27,60	552,00		
6K	12,30	246,00	- 4,511	0,000
6Š	28,70	574,00		

Razlika u broju proizvedenih sibiliziranih oblika između govornika ovih dvaju narječja vidljivija je kod šestogodišnjaka nego četverogodišnjaka. Iz Tablice 4. vidljivo je da je središnja vrijednost u skupini šestogodišnjaka iz štokavskog narječja 12, što je najveći mogući rezultat. Ovakvi rezultati navode na zaključak da je sibilizacija u nominativu množine gotovo pa u potpunosti usvojena u šestogodišnje djece govornika štokavskog narječja. Zanimljivo je usporediti ove rezultate s rezultatima prijašnjih istraživanja. Kuvač i Cvikić (2003; 2005a) u svom istraživanju dobile su rezultate da je sibilizacija u nominativu množine zahtjevna svim dobnim skupinama predškolske djece (trogodišnjaci, četverogodišnjaci, petogodišnjaci, šestogodišnjaci). Jedino su je šestogodišnjaci provodili u nekim imenicama. Autorice su svoje istraživanje provele na uzorku djece sa zagrebačkog područja.

Iz svega navedenog može se zaključiti da bi rezultati ovog istraživanja mogli značiti da se ne može očekivati od svih šestogodišnjaka da ne provode sibilizaciju, već to uvelike ovisi kojim narječjem govore. Četverogodišnjaci iz štokavskog narječja također pokazuju veću ovladanost sibilizacijom nego što se to mislilo na temelju dosadašnjih istraživanja na govornicima sa zagrebačkog područja (Kuvač i Cvikić, 2003; Kuvač i Cvikić, 2005a). Ovakve tvrdnje trebalo bi potvrditi istraživanjima na još većem broju ispitanika.

Dobiveni rezultati mogu biti vrlo važni u logopedskom radu. Oni upućuju da treba biti pažljiv s očekivanjima od pojedinog djeteta. Konkretno, u slučaju sibilizacije rezultati ovoga istraživanja sugeriraju da se ne mogu imati jednaka očekivanja od djeteta iz kajkavskog i štokavskog narječja. Jednako tako, dobiveni rezultati sugeriraju da logopedi, odgojitelji, učitelji i drugi stručnjaci trebaju dobro poznavati obilježja hrvatskih narječja kako bi mogli interpretirati što je pogreška u dječjem jeziku, a što ne. Naime, na temelju ovih rezultata da se naslutiti da dijete govornik kajkavskog narječja kreće u školu bez da provodi sibilizaciju na većini imenica muškog roda. To ne iznenađuje jer je neprovođenje te iste sibilizacije

obilježje njegova primarnog idioma kojemu je isključivo izloženo u predškolskom razdoblju. Tek polaskom u školu, dijete biva izloženo sustavnoj poduci na standardnom jeziku i polako se upoznaje s normativnom gramatikom. Drugim riječima, to bi značilo da je očekivano i razumljivo da još sedmogodišnjak u Đurđevcu govori *jastuki*, *dječaki*, *đaki*, a s druge strane, za njegova vršnjaka u Osijeku ako proizvodi iste te oblike, reći će se da griješi i vjerojatno ga ispravljati.

Buden (2014) je za svoj diplomski rad provela istraživanje o najčešćim morfološkim odstupanjima učenika 7. i 8. razreda, govornika kajkavskog narječja s područja Krapinsko-zagorske županije. Između ostalog ispitala je i sibilizaciju u nominativu množine. Rezultati su pokazali da je 17,6% učenika pogriješilo na tom zadatku, odnosno koristilo nesibilizirani oblik. U istraživanju su ispitana i tri odrasla govornika kajkavskog narječja te su sva tri potvrdila uporabu nesibiliziranih oblika (više o metodologiji istraživanja u Buden, 2014). Ovo istraživanje pokazuje da se čak i učenici završnih razreda osnovne škole, kao i odrasli govornici oslanjaju na svoju imanentnu gramatiku, odnosno proizvode oblike u skladu sa svojim narječjem.

Valja imati na umu da su u ovom istraživanju ispitivana djeca u dvije relativno homogene sredine (Đurđevac i Osijek) u kojima se većinski govori jednim dijalektom, odnosno narječjem. Puno je teže odrediti do koje bi razine dijete u određenoj dobi trebalo usvojiti sibilizaciju u gradu Zagrebu koji se odlikuje mješavinom raznih dijalekata i narječja. U tom slučaju trebalo bi prikupiti podatke o svim osobama bliskim i važnim za dijete koji mu pružaju jezični ulaz (roditelji, bake i djedovi, šira obitelj, odgojiteljice, bliski obiteljski prijatelji, itd.).

Usvajanje sibilizacije samo je jedan aspekt morfologije koji se svakako treba istražiti i usporediti u govoru djece iz svih dijelova Hrvatske. Primjerice, možda bi se slični rezultati dobili i kada bi se istraživala uporaba neodređenog i određenog oblika pridjeva ili neki aspekti glagolske morfologije, na što su već upozoravale Kuvač i Cvikić (2005b).

4.2.2. Dob

Iako šestogodišnjaci govornici kajkavskog narječja proizvode više sibiliziranih oblika u nominativu množine imenica muškog roda od četverogodišnjaka govornika kajkavskog narječja (Tablica 4.), provedeni Mann-Whitneyjev U-test pokazuje da ta razlika nije statistički

značajna ($Z = -1,853$, $p > 0,05$). S druge strane, Mann-Whitneyevim U-testom dokazana je statistički značajna razlika u broju proizvedenih sibiliziranih oblika između četverogodišnjaka i šestogodišnjaka govornika štokavskog narječja ($Z = -4,231$, $p < 0,05$). Rezultati oba Mann-Whitneyjeva U-testa prikazani su u Tablici 6.

Tablica 6. Rezultati Mann-Whitneyjevih U-testova za nominativ množine imenica muškog roda za nezavisnu varijablu Dob

skupina	središnji rang	zbroj rangova	Z	p
4K	17,23	344,50	- 1,853	0,064
6K	23,78	475,50		
4Š	12,80	256,00	- 4,231	0,000
6Š	28,20	564,00		

Ovakvi rezultati djelomično su u skladu s prijašnjim istraživanjima. Kuvač i Cvikić (2003) zaključile su da su glasovne promjene zahtjevne svim dobnim skupinama predškolske djece i da nijedna dobnja skupina ne provodi sibilizaciju u potpunosti. Autorice su svoje istraživanje provele na uzorku djece sa zagrebačkog područja, a rezultati ovoga istraživanja za kajkavsko narječje u skladu su s rezultatima koje su dobile Kuvač i Cvikić (2003). S druge strane, rezultati ovog istraživanja za štokavsko narječje razlikuju se od rezultata dosadašnjih istraživanja. U govornika štokavskog narječja vidi se povećanje proizvedenih sibiliziranih oblika s povećanjem dobi. Također, već četverogodišnjaci iz ovog narječja primjenjuju pravila sibilizacije, ali na manjem broju riječi od šestogodišnjaka koji ih većinom primjenjuju na svim ispitanim imenicama muškog roda u nominativu množine.

Opisani rezultati jednaki su onima za lokativ jednine ženskog roda i još jednom govore u prilog tome da se ne bi smjele stvarati jedinstvene razvojne norme za djecu iz različitih dijelova Hrvatske za pojedine morfološke kategorije koje se drugačije označuju u različitim narječjima. Također, potrebno je dobro razlikovati obilježja pojedinog dijalekta ili narječja od pogrešaka.

4.2.3. Analiza pogrešaka

Djeca govornici kajkavskog narječja od ukupno 480 obličnica proizveli su 386 nesibilariziranih oblika u nominativu množine. S druge, strane djeca govornici štokavskog narječja proizveli su 165 nesibilariziranih oblika, što je više nego upola manje u odnosu na govornike kajkavskog.

Proizvedeni oblici u nominativu množine koji odstupaju od norme standardnog jezika mogu se podijeliti u tri skupine prema vrsti odstupanja od norme standardnog jezika. Prvu skupinu čine oblici u kojima nije provedena sibilizacija. Drugu skupinu čine oblici u kojima uz pravilo sibilizacije nije provedeno ni ispadanje nepostojanog *a* koje se pojavljuje u pet ispitanih imenica (*cvrčak*, *patuljak*, *brežuljak*, *maslačak* i *hrčak*). I konačno, treću skupinu čine pogreške nastale zbog tvorbe duge množine u imenicama koje tvore kratku množinu.

Najčešće odstupanje u govornika oba narječja pripada prvoj skupini. Dakle, djeca su najčešće nominativ množine tvorila pravilnim nastavkom *-i*, ali nisu primijenili dodatno morfološko pravilo, odnosno proveli sibilizaciju (npr. *jastuki*, *d(j)ečaki*, *đaki*). Govornici kajkavskog narječja proizveli su 347 takvih oblika, odnosno 90% od ukupnog broja svojih odstupanja, a govornici štokavskog narječja proizveli su 137 takvih oblika, odnosno 83% od ukupnog broja svojih odstupanja. Neke od tih oblika može se smatrati razvojnom pogreškom, a neke dijalektizmom, o čemu je bilo riječ ranije u radu (v. 4.2.1. i 4.2.2.)

Neprovođenje sibilizacije i nepostojanog *a* druga je najčešća skupina odstupanja u govornika kajkavskog narječja. Proizveli su 33, odnosno 9% takvih oblika od ukupnog broja svojih odstupanja. Oblici imenica bez provedene sibilizacije i ispadanja nepostojanog *a* zabilježeni su na svih 5 imenica u kojima se provode te dvije glasovne promjene. Najčešće su *cvrčci* postajali **cvrčaki* (11 obličnica), *hrčci* **hrčaki* (10 obličnica) i *patuljci* **patuljaki* (5 obličnica). S druge strane, ova skupina odstupanja bila je treća najzastupljenija među djecom govornicima štokavskog narječja. Oni su proizveli 9 oblika bez provedene sibilizacije i nepostojanog *a*, što čini 5% svih odstupanja govornika tog narječja. Takve oblike tvorili su od triju imenica (*cvrčak*, *hrčak*, *maslačak*) u kojima se provode dvije glasovne promjene. I u štokavskom je narječju najzahtjevnija imenica bila *cvrčak* (6 obličnica **cvrčaki*). Zanimljivo, zabilježen je jedan oblik koji se nije mogao svrstati ni u jednu od triju skupina odstupanja. Naime, jedna ispitanica tvorila je množinu od imenice *hrčak* > **hrčaci*, dakle provela je sibilizaciju, ali nije nepostojano *a*.

Nepostojano *a* pokazalo se i u drugim istraživanjima zahtjevnim za predškolsku djecu (Kuvač i Cvikić, 2003; Kuvač i Cvikić, 2005a, Trtanj i Kuvač Kraljević, 2017). Također, Kuvač i Cvikić (2005a) istaknule su da su djeci lakše i prije usvajaju paradigme s jednom glasovnom promjenom (sibilarizacija) nego s dvije (sibilarizacija i nepostojano *a*).

Treća vrsta odstupanja vezana je uz tvorbu duge množine. U kajkavskom je narječju takvo odstupanje zabilježeno u samo 4 obličnice, odnosno u 1% svih odstupanja govornika ovog narječja. Sva 4 takva oblika tvorena su od imenice *đak* (*đak* > *đakovi) i zabilježena su u četverogodišnjaka. S druge strane, tvorba duge množine bila je druga najčešća vrsta odstupanja u govornika štokavskog narječja s 11% (18 proizvedenih takvih oblika). Zabilježena je tvorba duge množine na ukupno 7 imenica, a najčešće se proizvodilo: *đak* > *đakovi (7 obličnica), *hrčak* > *hrčkovi (4 obličnice) i *cvrčak* > *cvrčkovi (3 obličnice). Prvi primjer (*đakovi) pokazuje da su djeca usvojila opće pravilo za tvorbu duge množine (tvore ju jednosložne imenice), ali nisu usvojila iznimku od tog pravila (Kuvač i Cvikić, 2003; Kuvač i Cvikić, 2005a). Druga dva primjera (*hrčkovi, *cvrčkovi) pokazuju nepotpunu usvojenost pravila za tvorbu duge i kratke množine. Pogreške u kojima su djeca tvorila dugu množinu i u štokavskom su narječju češće proizvodili četverogodišnjaci (14 od 18 obličnica). Kuvač i Cvikić (2003; 2005a) navode na temelju svog istraživanja da četverogodišnjaci još ne usvajaju iznimke od pravila za tvorbu duge množine, a primijetile su da šestogodišnjaci usvajaju iznimke, ali poopćavaju pravilo za tvorbu duge množine i na dvosložne imenice. Rezultati za šestogodišnjake u ovom istraživanju jednaki su rezultatima koje su dobile Kuvač i Cvikić, a četverogodišnjaci su u ovom istraživanju proizvodili obje vrste pogrešaka. Moguće je objašnjenje za to činjenica da je uzorak u ovom istraživanju veći u odnosu na navedena istraživanja, pa je veća i heterogenost odgovora. Također, upadljivo je da su govornici štokavskog narječja puno češće griješili u tvorbi duge množine od govornika kajkavskog narječja. To zapravo ne bi trebalo čuditi jer je u kajkavskom narječju kratka množina uobičajena čak i u primjerima u kojima je u standardnom jeziku stilski vrlo obilježena (npr. *vuk* > *vuci*, u kajkavskom narječju: *vuki*), štoviše Blažeka (2003, str. 116) tvrdi da „samo kratka množina postoji u kajkavskom.“

Zanimljivo je primijetiti i da su u odnosu na lokativ jednine imenica ženskog roda, ispitanici iz oba narječja u nominativu množine imenica muškog roda proizveli puno manje nesibilariziranih oblika (za usporedbu s brojem nesibilariziranih oblika u lokativu jednine v. poglavlje 4.1.3.).

Činjenica da su djeca bez obzira na narječje provodila sibilizaciju više u nominativu množine nego lokativu jednine bila je naočigled vidljiva i tijekom samog ispitivanja. To se donekle može činiti neočekivanim zbog sljedećih razloga. Prvo, muški se rod u hrvatskom odlikuje najvećom morfološkom složenošću zbog duge i kratke množine, kategorije živosti i velikog broja glasovnih promjena (Kuvač i Cvikić, 2003; Kuvač i Cvikić, 2005a). Nadalje, neka dosadašnja istraživanja pokazala su kako su glasovne promjene u množini imenica muškog roda zahtjevnije svim dobnim skupinama predškolske djece (Kuvač i Cvikić, 2005a). Uz to, *e*-sklonidba po kojoj se prototipno sklanjaju imenice ženskog roda smatra se najtransparentnijom sklonidbom, a osim toga najveći broj imenica u ranom dječjem jeziku upravo je ženskog roda (Kovačević i sur., 2009). S druge strane, treba promotriti padeže koji su ispitivani (L jd. i N mn.), a ne samo rod imenica. Prema funkcionalnim teorijama društvene interakcije, može se očekivati da će djeca najčešće proizvoditi one oblike koje najviše čuju u svojoj okolini. Podaci o zastupljenosti padeža u hrvatskom jeziku razlikuju se s obzirom na građu na kojoj su istraživani (npr. govor odraslih, dječji govor, pismeni tekstovi namijenjeni odraslima, pismeni tekstovi namijenjeni djeci). Problem takvih analiza jest što neke ne odvajaju padeže u jednini i množini, a u konkretnom slučaju vezanom za ovo istraživanje željelo bi se usporediti zastupljenost jednog padeža u jednini i jednog u množini. Kovačević i sur. (2009) u svom su istraživanju odvojeno promatrali zastupljenost padeža u oba broja na primjeru podataka iz HKDJ-a. Tako je u jezičnom ulazu djevojčice Antonije u dobi od 2;05 lokativ jednine bio zastupljen s 5%, a nominativ množine s 2%. To je očekivano s obzirom na malu zastupljenost imenica u množini u ranom dječjem jeziku i jezičnom ulazu (Kovačević i sur., 2009), no ti se podaci ne mogu generalizirati i na zastupljenost padeža u jezičnom ulazu starijoj djeci (četverogodišnjacima i šestogodišnjacima). U svim dosadašnjim istraživanjima zastupljenosti padeža u hrvatskom jeziku bez obzira na građu na kojoj je analiza izvršena (Kovačević i sur., 2009; Tanacković Faletar i Matovac, 2009; Kolaković, 2007; Jelaska i sur., 2002; Vuletić i Arapović, 1981) nominativ je najzastupljeniji padež i u jednini i množini, a nakon njega slijedi akuzativ. Treći najzastupljeniji padež najčešće je genitiv, a poredak ostalih kosih padeža (dativ, lokativ, instrumental) varira s obzirom na vrstu analizirane građe (Kolaković, 2007). Primjerice, lokativ je peti najzastupljeniji padež u govoru usmjerenom djetetu nakon nominativa, akuzativa, genitiva i instrumentala u istraživanju Jelaska i sur. (2002), a u govoru je odraslih govornika prema Kolaković (2007) četvrti, ispred instrumentala.

Iz svega navedenog slijedi da iako je *e*-sklonidba najtransparentnija sklonidba u hrvatskom jeziku te se imenice češće koriste u jednini nego množini, čini se da djeca češće provode pravila sibilizacije u morfološki najsloženijem rodu zato što se odvija u nominativu koji je uvjerljivo nazastupljeniji padež u hrvatskom jeziku.

Konačno, ukupno gledajući bez obzira na narječje, najviše sibiliziranih oblika djeca su proizvela na imenicama *patuljak*, *čarobnjak*, *dječak* i *oblak*, a najmanje na imenicama *cvrčak*, *hrčak*, *maslačak* i *hladnjak*. Sve navedene imenice završavaju na *-ak*, a djeca ih nisu sve jednako sklanjala, što još jednom upućuje da djeca ne rabe fonološku sličnost za izvođenje sklonidbenih pravila (Kuvač i Cvikić, 2003). Također, ni veći broj glasovnih promjena ne podrazumijeva da će te imenice biti teže djeci. Primjerice, ispitanici su najčešće sibilizirali imenicu *patuljak* (iako uz sibilizaciju sadrži i nepostojano *a*) od imenica koje provode samo sibilizaciju bez nepostojanog *a* (npr. *hladnjak*, *đak*, *lješnjak*). Takva pojava vjerojatno se javlja zbog leksičkih obilježja pojedinih imenica. Primjerice, vjerojatno su imenice *patuljak* i *čarobnjak* važne za djetetov život (crtani filmovi, slikovnice, priče, igračke). Ono ih češće i čuje i koristi, za razliku od imenica *maslačak* i *hladnjak* koje i kada koristi, vjerojatno ne koristi u množini. No ovakve pretpostavke moći će potvrditi samo čestotni rječnik dječjeg jezika kada bude objavljen (o rječniku u Hržica i sur., 2013).

5. Potvrda pretpostavki

H1 pretpostavka (Djeca govornici štokavskog narječja proizvode više sibiliziranih oblika od svojih vršnjaka govornika kajkavskog narječja.) u potpunosti se prihvaća.

H2 pretpostavka (Šestogodišnjaci proizvode više sibiliziranih oblika imenica od četverogodišnjaka.) djelomično se prihvaća. Naime, H2 pretpostavka potvrđena je za štokavsko, ali ne i kajkavsko narječje, u kojemu starija dobna skupina ne proizvodi statistički značajno više sibiliziranih oblika od mlađe skupine.

6. Zaključak

Rezultati ovoga istraživanja pokazuju da predškolska djeca govornici kajkavskog i štokavskog narječja ne usvajaju sibilizaciju na jednak način. Četverogodišnjaci i šestogodišnjaci govornici štokavskog narječja proizvode statistički značajno više sibiliziranih oblika u lokativu jednine imenica ženskog roda i nominativu množine imenica muškog roda od svojih vršnjaka govornika kajkavskog narječja. Također, vidljivo je da šestogodišnjaci govornici štokavskog narječja proizvode statistički značajno više sibiliziranih oblika u oba ispitana padeža od četverogodišnjaka govornika istog narječja. S druge strane, razlika u broju proizvedenih sibiliziranih oblika između četverogodišnjaka i šestogodišnjaka govornika kajkavskog narječja nije statistički značajna. Dobiveni rezultati govore u prilog utjecaju primarnog idioma na jezično usvajanje. Budući da se sibilizacija ne provodi u kajkavskom narječju, predškolska djeca govornici kajkavskog narječja proizvode nesibilizirane oblike imenica u skladu sa svojim narječjem koje je njihov primarni idiom. Sve navedeno sugerira da govornici kajkavskog narječja usvajaju sibilizaciju tek u školskom razdoblju izloženošću standardnom jeziku. Također, rezultati dobiveni za štokavsko narječje sugeriraju da neka djeca počinju usvajati sibilizaciju ranije nego što se to mislilo na temelju istraživanja provedenih na uzroku predškolske djece sa zagrebačkog područja (Kuvač i Cvikić, 2003; Kuvač i Cvikić, 2005a). Sve to upućuje da se ne bi smjele stvarati jedinstvene razvojne norme za djecu iz različitih dijelova Hrvatske za pojedine morfološke kategorije koje se drugačije označuju u različitim narječjima.

Ipak, rezultate ovog istraživanja treba interpretirati s oprezom zbog sljedećih razloga. Prvo, iako je uzorak u ovom istraživanju veći nego u prethodnim istraživanjima na temelju kojih su dobivene neke spoznaje o usvajanju sibilizacije (Kuvač i Cvikić, 2003; Kuvač i Cvikić, 2005a), on je i dalje relativno malen i ne dopušta stvaranje potpune slike o usvajanju sibilizacije. Nadalje, ovo je istraživanje provedeno u dvije relativno homogene sredine kada se radi u uporabi narječja (Đurđevac i Osijek) i zato rezultati pokazuju tako veliku razliku između djece govornika dvaju narječja. Postavlja se pitanje koliko se ti rezultati mogu prenijeti na neke druge sredine koje se odlikuju puno većom raznolikošću dijalekata i narječja. U takvim slučajevima trebali bi postojati podaci o provedbi sibilizacije odraslih govornika u tim sredina kako bi bilo barem malo jasnije što se može očekivati od djece. Također, u ovom su istraživanju zanemareni podaci o obrazovanju i zanimanju roditelja te podaci o procjeni u kojoj mjeri oni i druge osobe bliske djetetu govore standardnim jezikom, a

u kojoj mjeri narječjem. Ti bi podaci možda mogli dijelom objasniti zašto određena djeca govornici kajkavskog narječja ipak provode sibilizaciju u nekim riječima.

Unatoč navedenim ograničenjima ovo istraživanje jedno je od malobrojnih u Hrvatskoj u kojem se uspoređivalo kako se usvaja određena morfološka kategorija u različitim narječjima. Rezultati bi mogli biti važni u logopedskom radu. Oni pokazuju da logopedi trebaju dobro poznavati obilježja hrvatskih narječja kako bi mogli razlikovati dijalektna obilježja od pogrešaka u dječjem jeziku. Također, potrebno je više istraživanja provedenih na uzorku djece iz cijele Hrvatske, ne samo Zagreba, kako bi se stvorila jasnija slika usvajanja hrvatskog jezika.

7. Literatura

- Alerić, M. (2007a): Imanentna gramatika u ovladavanju standardnojezičnom morfologijom. Lahor : časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik, 2, 2, 190-206.
- Alerić, M. (2007b): Jezični osjećaj i ovladavanje standardnojezičnom kompetencijom. U: Blažeka, Đ. (ur.): Dijete i jezik danas. (str. 10-26). Čakovec-Osijek: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – središte u Čakovcu i Učiteljski fakultet u Osijeku.
- Anđel, M., Klampfer, S., Kilani-Schoch, M., Dressler, W., Kovačević, M. (2000): Acquisition of verbs in Croatian, French and Austrian German - an outline of a comparative analysis. *Suvremena lingvistika*, 49/50, 5-25.
- Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I., Težak, S. (1991): Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Globus, Nakladni zavod.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (1995): Hrvatska gramatika. Zagreb: Školska knjiga.
- Blažeka, Đ. (2003): Usvajanje gramatičkih kategorija pomoću učenikova zavičajnoga idioma. U: Vodopija, I. (ur.): Dijete i jezik danas. (str. 108-118). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera i Visoka učiteljska škola u Osijeku.
- Buden, V. (2014): Kajkavsko narječje u ovladavanju morfološkom normom. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Chomsky, N. (1959): A Review of B. F. Skinner's Verbal Behavior. *Language*, 35, 26-58.
- Crocco Galeas, G. (2001): What is natural morphology? The state of the art. *Glossologia*, 13, 7-33.
- Hoff, E. (2001): *Language Development*. Singapore: Wadsworth.
- Hržica, G. (2012): Daj mi to napisaj: preopćavanja glagolske osnove u usvajanju hrvatskog jezika. *Suvremena lingvistika*, 38, 74, 189-208.
- Hržica, G., Kuvač Kraljević, J., Šnajder, J. (2013): Hrvatski čestotni rječnik dječjega jezika.

- Lahor : časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik, 2,16, 189-205.
- Jackendoff, R. (2002): Foundations of language: brain, meaning, grammar, evolution. Oxford: OUP.
- Jelaska, Z., Kovačević, M., Anđel, M. (2002): Morphology and Semantics — The Basis of Croatian Case. U: Voeikova, M. D., Dressler, W. (ur.): Pre- and Protomorphology: Early Phases of Development in Nouns and Verbs. (str. 177-189). München: LINCOM Europa.
- Kolaković, Z. (2007): Zastupljenost padeža u hrvatskome jeziku u pisanim i govornim tekstovima. Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik, 2, 4, 242-270.
- Kovačević, M. (2002): Hrvatski korpus dječjeg jezika. CHILDES project.
- Kovačević, M., Palmović, M., Hržica G. (2009): The acquisition of case, number and gender in Croatian. U: Stephany, U., Voeikova, M. (ur.): Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective. (str.153-177). Berlin: Mouton De Gruyter.
- Kuna, B. (1999): O izricanju posvojnosti prijedložnim genitivnim izrazima. Jezikoslovlje, 2, 1, 34-44.
- Kuvač Kraljević, J., Kologranić Belić, L. (2015): Rani jezični razvoj. U: Kuvač Kraljević, J. (ur.): Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama. (str.25-35). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kuvač, J., Cvikić, L. (2005a): The Acquisition of Noun Morphology in Croatian. U: Vliegen, M. (ur.): Variation in Sprachtheorie und Spracherwerb. (str.155-165). Frankfurt am Main: Peter Lang Europaeischer Verlag der Wissenschaften.
- Kuvač, J., Cvikić, L. (2005b): Dječji jezik između standarda i dijalekta. U: Stolac, D., Ivanetić, N., Pritchard, B. (ur.): Jezik u društvenoj interakciji. (str.275-285). Zagreb-Rijeka: HDPL.
- Kuvač, J., Cvikić, L. (2003): Obilježja dječje gramatike na primjeru imeničke morfologije. Riječ, 2, 9, 19-30.

- Kuvač, J., Palmović, M. (2007): Metodologija istraživanja dječjeg jezika. Zagreb: Naklada Slap.
- Kuvač, J., Palmović, M. (2001): Računalna obrada dječjeg jezika na primjeru usvajanja umanjenica. *Suvremena lingvistika*, 50/51, 101-111.
- Lisac, J. (2003): Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Littlewood, W. (1984): *Foreign and Second Language Learning Language Acquisition research and its applications for the classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lončarić, M. (1996): Kajkavsko narječje. Zagreb: Školska knjiga.
- Lončarić, M., Zečević, V. (2008): Štokavsko-kajkavski odnosi. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 14, 25-32.
- Mihaljević, M. (2001): Američka lingvistika. U: Glovacki-Bernardi, Z. (ur.): *Uvod u lingvistiku*. (str.155-190). Zagreb: Školska knjiga.
- Pavličević-Franić, D. (2003): Višejezičnost u školi i društvu. U: Pavličević-Franić, D., Kovačević, M. (ur.): *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini II.: teorijska razmatranja, primjena*. Zagreb: Naklada Slap i Sveučilište u Zagrebu.
- Pinker, S., Prince, A. (1988): On language and connectionism: Analysis of a parallel distributed processing model of language acquisition. *Cognition*, 28, 1-2, 73-193.
- Silić, J., Pranjković, I. (2005): *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ševa, N., Kempe, V., Brooks, P., Mironova, N., Pershukova, A., Fedorova, O. (2007): Crosslinguistic evidence for the diminutive advantage: Gender agreement in Russian and Serbian children. *Journal of child language*, 34, 111-131.
- Šojat, A. (1982): Zagrebačka štokavština. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 8-9, 1, 253-264.
- Tanacković Faletar, G., Matovac, D. (2009): *Uporabno utemeljena teorija usvajanja jezika*

- oprimjerena razvojem padežnog sustava imenica hrvatskoga jezika. *Suvremena lingvistika*, 35, 68, 247-273.
- Težak, S. (1986): Sibilizacija u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. *Filologija*, 14, 395-402.
- Težak, S., Babić, S. (2005): *Gramatika hrvatskog jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tomasello, M. (1992): *First Verbs: A Case Study of Early Grammatical Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trtanj, I., Kuvač Kraljević, J. (2017): Jezična i govorna obilježja dječjeg pripovjednog diskursa: analiza na mikrostrukturnoj razini. *Govor*, 34, 1, 53-69.
- Vuletić, D. i Arapović, D. (1981) : Morfologija u govoru, *Defektologija*, 17, 1/2, 35–45.
- Xanthos, A., Laaha, S., Gillis, S., Stephany, U., Aksu-Koç, A., Christofidou, A., Gagarina, N., Hržica, G., Ketrez, N., Kilani-Schoch, M., Korecky-Kröll, K., Kovačević, M., Laalo, K., Palmović, M., Pfeiler, B., Voeikova, M., Dressler, W. (2011): On the role of morphological richness in the early development of noun and verb inflection. *First Language*, 31, 4, 461-479.

8. Prilozi

- Prilog 1. Primjer slike korištene u ispitivanju lokativa jednine imenica ženskog roda
(napomena: slika u ispitnom materijalu bila je u boji i preko cijelog lista papira)

Prilog 2. Primjer slike korištene u ispitivanju nominativa množine imenica muškog roda (napomena: slika u ispitnom materijalu bila je u boji i preko cijelog lista papira)

